

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

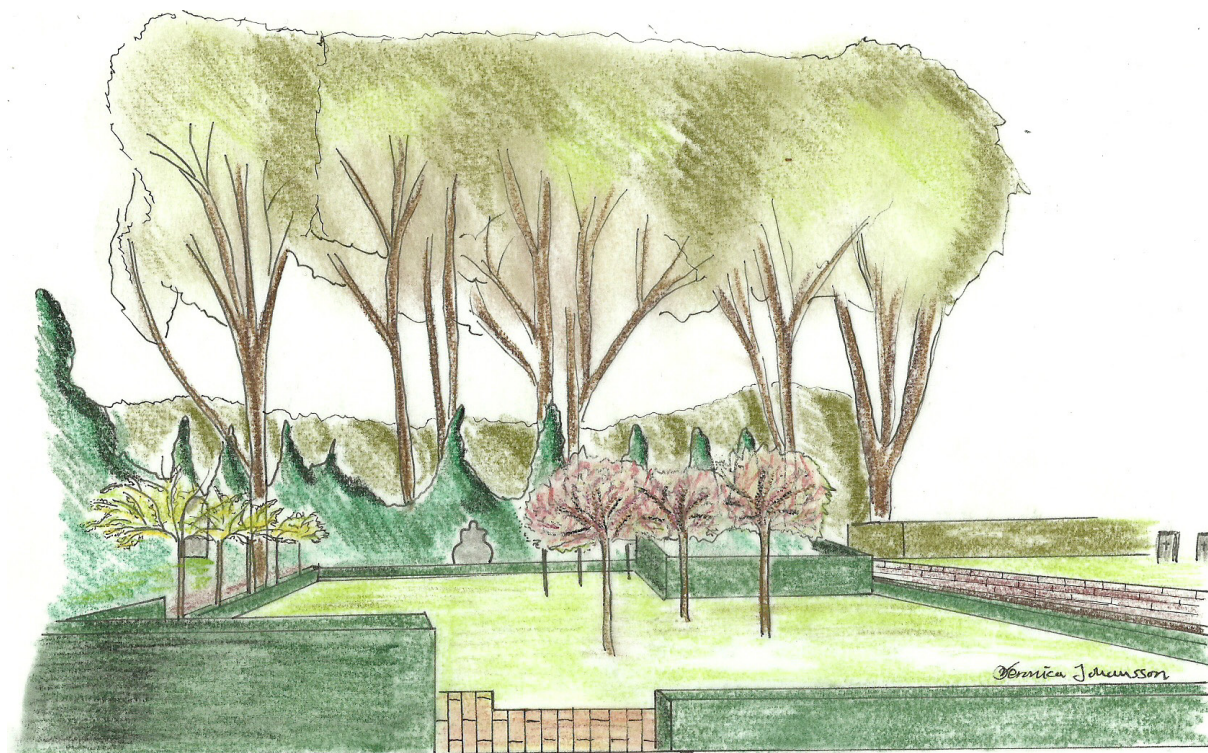
Askgravplatsen - ett gravskick i tiden

- Gestaltungsförslag av en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund

A burial place for ashes - a contemporary burial practice

- Design proposal of a new burial place for ashes in the North cemetery of Lund

Veronica Johansson

Självständigt arbete, Kandidatarbete 15 hp
Trädgårdsingenjörsprogrammet: design
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Alnarp 2013

Askgravplatsen – ett gravskick i tiden.

- Gestaltungsförslag av en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund

A burial place for ashes - a contemporary burial practice

- Design proposal of a burial place for ashes in the North cemetery of Lund

Veronica Johansson

Handledare: Petra Thorpert, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Karin Svensson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatarbete i trädgårdsdesign

Kurskod: EX0652

Program/utbildning: Trädgårdsingenjörsprogrammet: design

Examen: Trädgårdsingenjör kandidatexamen i landskapsplanering

Ämne: Landskapsplanering

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: juni 2013

Omslagsbild: Veronica Johansson

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Kyrkogård, Askgravplats, Gestaltungsförslag, Kulturhistoria, Illustration, Historia, Analys

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Jag vill tacka kyrkogårdsförvaltningen i Lund, främst kyrkogårdschef Maria Lindberg, Trädgårdsingenjör Digna Hernandez Urey och Kjell-Inge Mattsson för all värdefull information jag fått av dem och för deras viktiga synpunkter under arbetets gång.

Jag vill också tacka min handledare Petra Thorper för konstruktiv och bra kritik vilket har fört arbetet framåt.

Sammanfattning

Detta är ett kandidatarbete i trädgårdsdesign. Arbetet är ett gestaltungsförslag av en askgravplats på Norra kyrkogården i Lund. Syftet med examensarbetet är att göra en gestaltning som samspelar med omgivningens gröna kulturarv för att möta det framtida behovet av fler askgravplatser. Utgångspunkten i examensarbetet är ett uppdrag från Kyrkogårdsförvaltningen i Lund. Uppdraget går ut på att göra ett gestaltungsförslag för Kvarter 22 på Norra kyrkogården. Följande frågeställningar ska besvaras:

Hur införlivas en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund med hänsyn till omgivningens kulturhistoria?

Vilka faktorer bör man ta hänsyn till i gestaltningen?

Målet med arbetet är att presentera en realistisk och genomförbar plan för den nya askgravplatsen. Gestaltungsförslaget ska samspela med sin omgivning, vara estetiskt tilltalande, vara funktionellt och skötsel effektivt. För att kunna besvara frågeställningarna har en litteraturstudie gjorts som bland annat behandlar den svenska kyrkogårdens historia, Norra kyrkogårdens utveckling från invigningen 1816 och framåt. Begreppet kulturhistoria och kulturminneslagen har varit viktiga undersökningsområden samt faktorer som man bör ta hänsyn till vid en gestaltning. I själva gestaltungsprocessen har metoden varit inventering, analys och förslag.

Konceptet är att bevara platsens öppenhet och samtidigt skapa ett omslutande rum där anhöriga vill vara och minnas den avlidne. I gestaltungsförslaget bibehålls den öppna gräsmattan. Runt hela platsen planteras en idegranshäck i två olika höjder. Sittplatser och smyckningsplatser placeras i anslutning till befintliga gångar. Träddungar utgör blickfång i gräsytan och i häcken mot söder planteras gulbladigt korstörne. Gestaltungsförslaget tar hänsyn till omgivningens kulturhistoria samtidigt som andra viktiga faktorer vägs in i förslaget.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING.....	1
1.1 Bakgrund.....	1
1.2 Syfte och mål.....	1
1.3 Metod och material.....	1
1.4 Avgränsning.....	2
1.5 Källkritik.....	2
1.6 Presentation av arbetet.....	3
2. LITTERATURSTUDIE.....	4
2.1 Den svenska kyrkogårdens historia.....	4
2.1.1 Från medeltiden till 1500-talet.....	4
2.1.2 1600-talet och 1700-talet.....	5
2.1.3 1800-talet.....	5
2.2 Norra kyrkogården i Lund.....	8
2.3 Kulturhistoria.....	11
2.4 Kulturminneslagen.....	12
2.5 Gravskick i Sverige.....	13
3. ANALYS AV NORRA KYRKOGRÅRDEN.....	14
3.1 Faktorer som kan påverka gestaltningen.....	14
3.2 Buxbomssvampen.....	16
3.3 Platsen i dag - nuläge.....	17
3.3.1 Nulägesplan	19
3.3.2 Markförhållanden.....	20
3.3.3 Platsens positiva egenskaper.....	20
3.3.4 Platsens negativa egenskaper.....	20
3.3.5 Krav som ställs på platsen.....	20
3.3.6 Beskrivning av platsen.....	21
4. GESTALTNINGSFÖRSLAG AV EN NY ASKGRAVPLATS.....	27
4.1 Illustrationsplan.....	28
4.2 Illustrationsbilder vyer/snitt.....	29
5. DISKUSSION.....	31
5.1 Omgivningens kulturhistoria.....	31
5.2 Vilka faktorer bör man ta hänsyn till i gestaltningen?.....	32
5.3 Slutord.....	33
REFERENSER.....	34
BILAGA 1 - Växtlista.....	36

1. INLEDNING

Arbetet är ett gestaltungsförslag av en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund. Området som är aktuellt för gestaltningen ligger på den nästa äldsta delen av kyrkogården, vilken anlades 1840.

1.1 Bakgrund

Under min praktikkurs på Norra kyrkogården i Lund framkom det att askgravplatsen är ett populärt gravskick som många väljer. Anledningen till det är att askgravplatsen inte är lika anonym som minneslunden. I minneslunden får anhöriga inte vara med vid gravsättningen och inga namn eller årtal får sättas upp som talar om vem som vilar på platsen. På en askgravplats får de anhöriga vara med vid gravsättningen och en minnessten eller en namnskylt sätts upp över dem som vilar där. I dag finns det två askgravplatser på Norra kyrkogården. Behovet av ytterligare en kommer att finnas inom några år, då det finns en begränsning i hur många askor som får plats inom varje askgravplats. Det är inte bara utrymmet som är begränsat, utan det finns också en begränsning när det gäller hur många anhöriga platsen kan ta emot vid stora högtider som t ex Allhelgonahelgen.

1.2 Syfte och Mål

Syftet är att ta fram ett gestaltungsförslag av en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund som samspelar med omgivningens gröna kulturarv för att möta det framtida behovet av fler askgravplatser.

Målet är att presentera en realistisk och genomförbar plan för den nya askgravplatsen.

Frågeställningar:

Hur införlivas en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund med hänsyn till omgivningens kulturhistoria?

Vilka faktorer bör man ta hänsyn till i gestaltningen?

1.3 Metod och Material

Jag har valt att lägga stor vikt vid litteraturstudier som rör kyrkogårdens historia både i Sverige och specifikt för Norra kyrkogården i Lund. Det har jag gjort för att bilda mig en uppfattning om hur förändringen har sett ut över tid både på lång sikt och under de senaste 200 åren. Jag har studerat gamla kartor över Norra kyrkogården som jag har hittat i kyrkogårdsförvaltningens arkiv. Jag har även varit på landsarkivet i Lund för att söka ytterligare information, men där hittade jag ingenting som var relevant för mitt arbete.

Kulturminneslagen och kulturminnesförordningen har varit en viktig utgångspunkt för arbetet, det har bidragit till att jag har gjort val som samspelar med omgivningens kulturhistoriska värden. Förtydliganden rörande lagstiftningen har jag fått från handläggaren Jonas Haas på länsstyrelsen i Skåne.

Platsen för gestaltungsförslaget har analyserats noga genom dokumentation och fotografier. Designarbetet har till stora delar följt den sexstegsmetod som Michael D. Murphy tar upp i sin bok, "Landscape Architecture Theory". Steg fem och sex som handlar om implementering och utvärdering har inte gjorts när detta arbete skrivs. Däremot har arbetets gång följt punkt ett till fyra. De sex stegen är följande:

1. Identifiera vad som ska gestaltas
2. Identifiera problem och ta reda på nödvändig information för att kunna genomföra gestaltningen
3. Arbeta fram lösningar och välja det bästa alternativet.
4. Dokumentera den bästa lösningen
5. Implementera gestaltungsförslaget
6. Utvärdera gestaltungsresultatet

Förståelse kring varför saker är som de är i dag leder inte automatiskt till att vi kan bilda oss en uppfattning om hur de kommer att se ut i framtiden. Motsatsen gäller när man spekulerar om framtiden utan att ta hänsyn till nuet och historien. Då riskerar man att upprepa historiska misstag. En designer måste göra förändringar som korrigerar historiens misstag och samtidigt ser till framtidens möjligheter (Murphy 2005).

1.4 Avgränsning

Anläggandet av en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund kräver tillstånd från länsstyrelsen. Det hade varit värdefullt att föra en löpande diskussion med en handläggare på länsstyrelsen under gestaltungsprocessen men detta hade varit alltför tidskrävande för att rymmas inom detta examensarbete. Jag har även valt att avgränsa gestaltungsförslaget genom att inte göra någon planeringsplan och arbetsbeskrivningar. Jag har istället valt att fokusera på vyer och snitt. Det finns en rad olika faktorer att ta hänsyn till när man gestaltar en ny askgravplats. Jag har valt ut och tagit hänsyn till de faktorer som har varit viktigast för detta gestaltungsförslag.

1.5 Källkritik

Mycket av det som skrivits om den svenska kyrkogårdens historia hänvisar till samma ursprungskälla. Det är Kjell Lundquist text i Stad och Land Nr 103/1992, Från beteshage till trädgård – kyrkogårdens historia. Det är anledningen till att stycket som handlar om den svenska kyrkogårdens historia har så få referenser. Stycket som handlar om Norra kyrkogården i Lund refererar endast till tidigare kyrkogårdsföreståndare Hilding Claesson som har skrivit en bok om Norra kyrkogården under 1800-talet. Utöver denna bok finns det mycket lite dokumentation över Norra kyrkogårdens historia, förutom den muntliga information som jag har fått av kyrkogårdsförvaltningen i Lund. Inger Berglunds undersökning i boken Kyrkogårdens meditativa rum som handlar om hur sörjande människor upplever kyrkogården och vilka krav de ställer på en begravningsplats är snart 20 år gammal. Om undersökningen hade gjorts om i dag hade man kanske fått andra svar.

1.6 Presentation av arbetet

Kapitel 1

Behandlar bakgrund, mål & syfte, metod och material, avgränsning och källkritik.

Kapitel 2

Här redovisas litteraturstudiens olika delar, den svenska kyrkogårdens historia från medeltiden och fram till i dag. Norra Kyrkogården under 1800-talet texten baseras på Hilding Claessons bok Lunds kyrkogårdar 1, Norra kyrkogården under 1800-talet. Hilding Claesson var kyrkogårdsföreståndare på Norra kyrkogården när han skrev boken. I kapitel två diskuteras även begreppet kulturhistoria och kulturminneslagen samt vilka gravskick som finns i Sverige.

Kapitel 3

Behandlar analys och inventering av platsen. Diskussion förs kring faktorer som man bör ta hänsyn till i gestaltningen.

Kapitel 4

Behandlar konceptet och det färdiga gestaltningsförslaget

Kapitel 5

Här förs en diskussion om varför förslaget ser ut som det gör och vilka kopplingar som går att göra till litteraturstudien.

Alla illustrationer och foton är gjorda och tagna av författaren om inget annat anges.

Vid en eventuell utskrift av arbetet rekommenderas att sidorna 19, 24-26 och 28-30 skrivs ut i A3-format för att rätt skala ska uppnås.

2. LITTERATURSTUDIE

2.1 Den svenska kyrkogårdens historia

Den svenska kyrkogårdshistorien sträcker sig från medeltiden och fram till i dag. Det har skett en hel del förändringar både gällande traditioner och utseende.

2.1.1 Från medeltiden till 1500-talet

När kristendomen infördes i Sverige mellan vikingatiden och medeltiden blev det också en tradition att begrava de döda på kyrkogården. Man brukar nämna slutet av 1000-talet som startskottet för att begrava på kyrkogården, men det har sett olika ut i olika delar av landet. Tidigare begravde man de döda på gårds- och bygravfält men i och med kristendomens intåg skulle de döda begravas i vigd jord intill kyrkan vars område var inhägnat. Den döde skulle vila där till uppståndelsen. Kremering var inte tillåtet på den tiden eftersom det var viktigt för uppståndelsen att kroppen var hel. Det finns mycket lite historia kring hur de medeltida kyrkogårdarna såg ut. Det man vet är att kyrkbacken var en viktig mötesplats där det ibland förekom handel. Kyrkogården var i princip bara en friväxande gräsyta och det var inhägnaden runt om som visade var gränsen för den vigda jorden gick. De enskilda gravarna markerades troligtvis med en liten kulle av jord. Om man markerade graven på något annat sätt så var det sannolikt främst med träkors eller liknande. De finaste begravningsplatserna fanns inne i kyrkorna även om det under medeltiden var förbjudet att begrava inne i kyrkorna så gjordes undantag från den regeln (Andréasson 2012).

Figur 1. Visar hur de första kyrkogårdarna såg ut, Horns kyrka i Östergötland. Teckning i "Utdrag af Antiquitets-Intendenten P. A. Säves afgifna berättelse för år 1861", publicerad i Antiquarisk tidskrift för Sverige band 1, 1864.

Under reformationen skedde stora förändringar när det gällde kyrkogårdarna. Martin Luther föreslog att man skulle flytta ut kyrkogårdarna utanför städerna. Han ville förvandla kyrkogården från en allmän plats till en plats för andakt och kontemplation. Han menade att människor skulle besöka kyrkogården för att meditera över döden och uppståndelsen. Martin Luthers idé förverkligades inte, istället försvann respekten för graven när adeln tog makten. Kyrkogårdsmurar revs, gravstenar användes vid husbygge, ogräs fick växa fritt och betesdjur tilläts på kyrkogården. Även om Gustav Vasa skrev i ett förordningsbrev 1554 att inga betesdjur fick förorena begravningsplatserna utan att de skulle skötas och bevaras på ett kristet sätt, så fick hans brev inget genomslag i praktiken (Lundquist 1992).

2.1.2 1600-talet och 1700-talet

Under 1600-talet var det fortfarande lågt intresse för kyrkogårdarna. De allra rikaste begravdes inne i kyrkan medan den vanliga människan fortfarande begravdes på kyrkogårdarna. Under denna tidsperiod skapades många park- och trädgårdsanläggningar till godsens runt om i landet, vilket sannolikt även påverkade kyrkogårdarnas utformning. Det var även under 1600-talet som de enhetliga alléerna, främst parklind, introducerades i landet längs vägarna (Lundquist 1992).

Under 1700-talet förändrades förhållandena i samband med upplysningstiden. Diskussioner började föras över hur ohygieniskt det var att begrava folk inne i kyrkorna. Prästerna var de som protesterade allra mest, de menade att det luktade illa och att sjukdomar kunde spridas. De ville ha ett förbud mot begravningar i kyrkorna av riksdagen, men det var först en bit in på 1800-talet som begravningar i kyrkorna upphörde helt. Det var nu diskussionen om att flytta ut kyrkogårdarna från stadskärnorna började på allvar (Andréasson 2012).

Kjell Lundquist tar i sin text "Från beteshage till trädgård – kyrkogårdens historia", upp influenser från Europas parker inne på kyrkogårdarna. Han nämner bland annat tysken C C L Hirschfeldt som var förespråkare för kyrkogårdsträdgården. I hans stora verk "Theorie der Gartenkunst"(1779-85) beskriver han vad 1700-talets parkmode betydde för hans kyrkogårdssmak. I ett av kapitlen som behandlar trädgårdar vid begravningsplatser tar Hirschfeldt upp kyrkogårdens trädbestånd. Han nämner både antikens cypresser och idegranar från England. Han uppmanar till att plantera träd på dåtidens kyrkogårdar både av hygieniska och känslomässiga skäl. Han ställer dock krav på att landskapet ska passa kyrkogårdens karaktär. Han nämner vidare att kyrkogården bör vara inhägnad, träden på kyrkogården får gärna ge ett mörkt intryck. Han tyckte särskilt mycket om barrväxter (Lundquist 1992).

2.1.3 1800-talet

Under 1800-talet fick förslaget att flytta ut begravningsplatserna från stadskärnorna till platser utanför städerna genomslag. I Sverige beslöt riksdagen i oktober 1815 att begravningar på stadens kyrkogårdar skulle upphöra och att man så skyndsamt som möjligt skulle flytta begravningsplatserna utanför stadskärnan (Lundquist 1992).

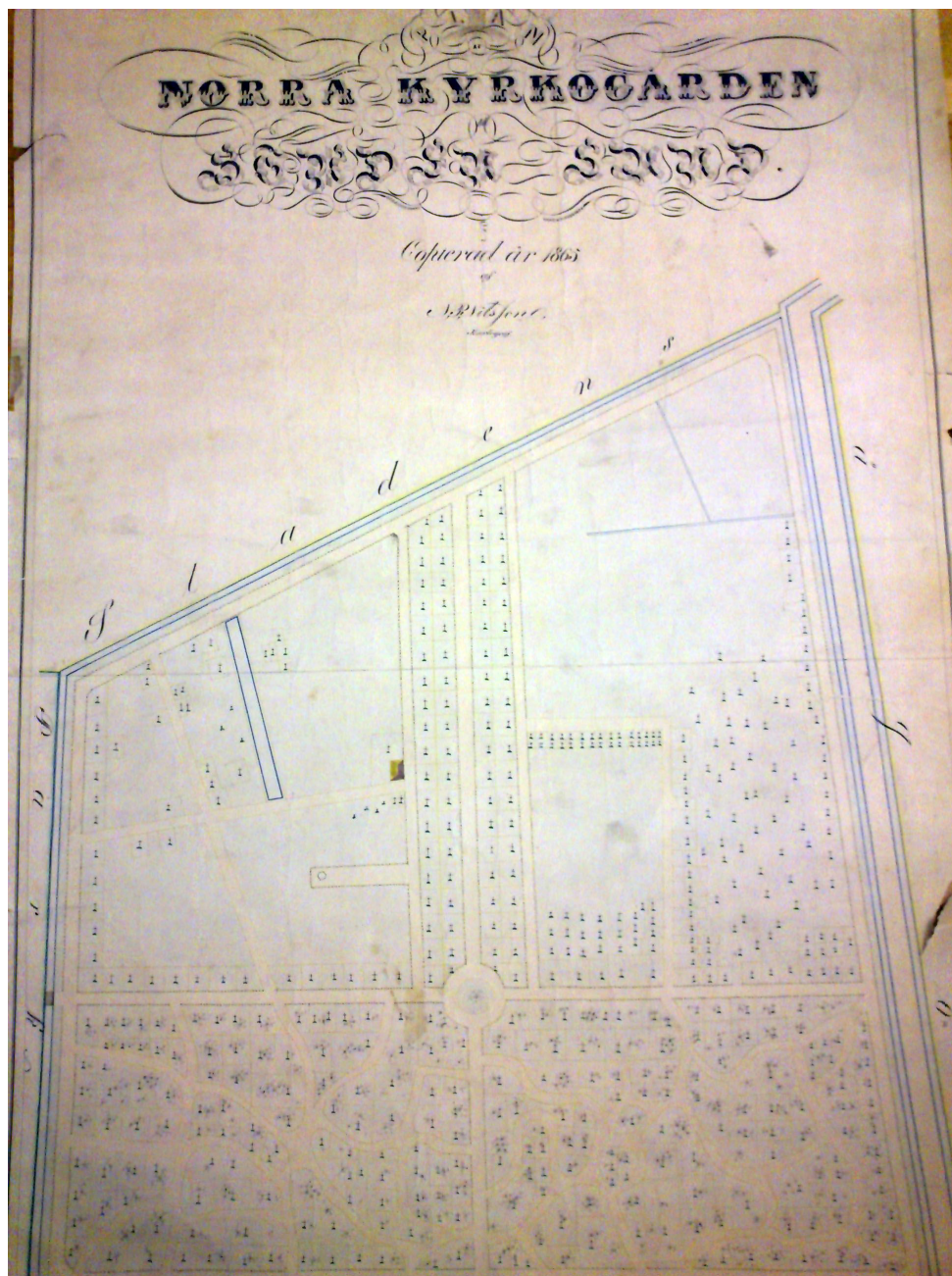
Fram till 1800-talets början finns det inget som tyder på att det har vuxit träd på kyrkogårdarna. De var sannolikt inte indelade i kvarter med häckar och gångar, utan endast tillfälliga gångar för transport förekom. Det finns mycket som tyder på att historiens klosterträdgårdar kan ha påverkat och influerat de kyrkogårdar som låg i närheten av ett kloster. Det finns belägg för att det fanns träd i de medeltida klosterträdgårdarna. De träd som i dag finns på våra kyrkogårdar har sannolikt planterats under de senaste 200-300 åren. Av tradition som sträcker sig långt tillbaka i tiden har människor ofta planterat ask, alm, lind och hästkastanj. De planterades som vårdträd på gårdar och i byar för att skydda mot ondska, därför kan man anta att samma slags träd har planterats på kyrkogårdarna för att fungera som skyddsträd (Lundquist 1992).

Det var under 1800-talet som en ny typ av kyrkogårdar uppstod, de så kallade landskapskyrkogårdarna. De allra första anläggningarna hade karaktären av en stads- och friluftspark. Planteringarna var lummiga, gångarna var slingrande, det fanns dammar och gravar samlade i grupper. Landskapskyrkogårdarna skulle utgöra vackra parkmiljöer dit människor skulle kunna gå för rekreation. Platsen skulle inte förknippas med död och begravning. Landskapskyrkogårdarna blev en reaktion på de stora ödsliga gravfälten som vanligtvis anlades utanför städerna på 1800-talet. I Sverige finns det endast två typiska landskapskyrkogårdar, Kalmar kyrkogård och delar av Stockholms Norra begravningsplats (Westerdahl 1996).

De tidiga 1880-tals kyrkogårdarna i Sverige var uppbyggda kring stora kvarter med symmetriskt utlagda gångar och vägar. Man planterade också trädkransar runt kyrkogårdarna då man ansåg att träden renade luften och marken på kyrkogården. Norra kyrkogården i Lund är ett exempel på en kyrkogård som anlades i fri stil med slingrande gångsystem och gravplatser som placerades oregelbundet. Kyrkogården kan ha fått sina slingrande gångar på grund av överbeläggning, det var enda sättet att dra gångarna för att inte inkräkta på gravplatserna. I slutet av 1800-talet började kyrkogårdarna få det utseendet som vi är vana vid idag. Kyrkogårdsmur och höga träd, enskilda gravar som är individuellt utformade bredvid varandra längst räta linjer (Lundquist 1992).

Dagens utformning av kyrkogården och den växtlighet som finns där är resultatet av en lång utveckling. Det finns många olika faktorer som har påverkat plantering och användning av växtmaterial på kyrkogårdarna, vilka kan sammanfattas i fem punkter.

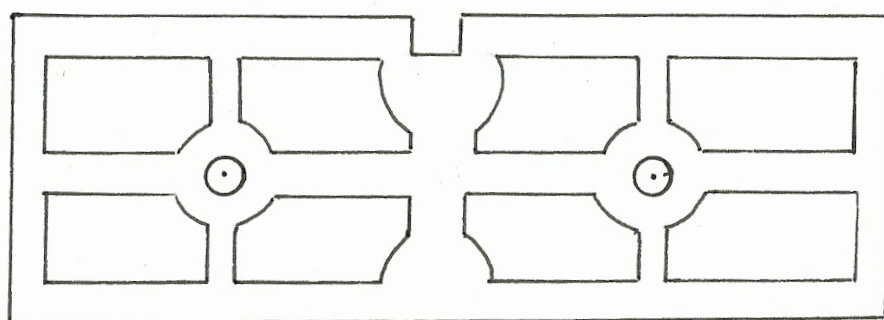
- Hälsa- och hygienaspekter
 - Park- och trädgårdsideal
 - Kyrkans liv och lära
 - Myndighetsförordningar
 - Lokala traditioner
- (Lundquist 1992)

Figur 2, Karta från 1865 som visar Norra kyrkogårdens äldsta del med slingrande gångsystem längst ned i bild och de raka gångsystemen överst i bild. Kartan ritad av kartograf Nilsson (Kyrkogårdsförvaltningens arkiv i Lund) Foto: Veronica Johansson 2013

2.2 Norra kyrkogården i Lund

Norra kyrkogården i Lund invigdes den 1 juni 1816. Marken var tidigare åkermark, vilken köptes av kyrkan för att man skulle kunna anlägga kyrkogården. Kyrkogården anlades på grund av att man ville flytta ut begravningsplatserna från städerna av sanitära skäl. Det var professorn i högre byggnadskonst Fredrik Blom som ritade det ursprungliga förslaget. Hans förslag var mycket välarbetat och såg annorlunda ut till skillnad från andra kyrkogårdsförslag från den tiden. Fredrik Blom delade in kyrkogården i åtta kvarter istället för fyra som var vanligast vid den här tiden. När det gällde trädens placering skiljde sig Bloms förslag från många andras. Han placerade träd i enkel rad runt alla sina åtta kvarter och kyrkogården fick därmed sina alléer till skillnad från andra samtida förslag där träden planterades i en trädkrans runt kyrkogården och endast några få solitärträd planterades inne på kyrkogården (Claesson 1936).

Figur 3, En skiss över Fredrik Bloms förslag till den första delen av Norra Kyrkogården från 1816, efter originalritning av Fredrik Blom i boken "Lunds kyrkogårdar 1 - Norra kyrkogården under 1800-talet", skriven av Hilding Claesson 1936. (Veronica Johansson 2013)

Vid invigningen av kyrkogården 1916 var det endast de 172 almträden som var planterade enligt Bloms ritning. Gravkapell och likhus, vilka Blom också hade ritat, saknades och hans fina ingångsport och staketet mot Getingevägen saknades också. I öster var den enda inhägnaden en låg kalkstensmur och på de övriga sidorna fanns endast en grop. Troligtvis var inte gångarna utlagda på ett bra sätt. Det kom protester mot att det skulle planteras trädalléer från bland annat mjölnaren som hade sin kvarn nära kyrkogården och menade att träden skulle stoppa vindarna som han behövde för att driva sin kvarn. Han föreslog att det skulle planteras buxbom istället för träd. Hilding Claesson, tidigare kyrkogårdsföreståndare på Norra kyrkogården i Lund, menar att om man hade följt mjölnarens råd hade buxbomen sannolikt varit 4-6 meter hög när boken skrevs 1936 (Claesson 1936).

Anordningarna på den nya begravningsplatsen var ganska bristfälliga och i januari 1817 kom det kritik från landshövdingen och biskopen. De riktade skarp kritik mot att begravningsplatsen hade varit i bruk i ett halvt år och att det fortfarande saknades stängsel på tre av sidorna, vilket stred mot den Kungliga kyrkolagen. De ansåg att dikena som omgav platsen inte var tillräckliga och att de inte visade att platsen var en kristen begravningsplats. De föreslog att ett järnstaket och ett likhus skulle sättas upp. Om domkyrkans ekonomi inte tillät det för tillfället kunde man tänka sig ett trästaket tills vidare. Landshövdingen och biskopen skickade in sina förslag till Domkyrkorådet. Först i mars 1817 fick de svar på sin skrivelse. På grund av omläggning av Domkyrkans koppel fick de inte tillräckligt med ekonomiska resurser och därför avslögs begäran om att få bygga ett likhus men man fick klartecken att bygga staketet (Claesson 1936).

Under året 1817 dyker en intressant fråga upp som rör familjegravar. Den första familjegraven på Norra kyrkogården uppläts den 18 mars 1817. Professor Anders Lidbeck kommer med ett förslag som berör familjegravarna. Hans förslag är att en avgift skall tas ut för upplåtelse av familjegravar. Pengarna man får in skall läggas i en särskild kassa som endast skall användas till inköp av mark för utvidgning av begravningsplatsen. Hans bedömning var att kyrkogården inom loppet av 10 år skulle vara fullbelagd och att den behövde vara tre gånger så stor för att fylla sin funktion. Genom att tillfredsställa stadens förmögna invånare med att de fick förvärva egna familjegravar mot en avgift bidrog de till kostnaderna för en utvidgning av kyrkogården (Claesson 1936).

Det var först 1840 som man köpte mark till den nya utvidgningen av kyrkogården. Akademiträdgårdsmästaren Carl Lundberg fick i uppdrag att göra en ritning över den nya kyrkogårdsutvidgningen men han fick också i uppdrag att lägga om gångsystemet på den ursprungliga delen som Fredrik Blom hade ritat. Vad det var som fick Lundberg att lägga om gångarna i ett slingrande system i stället för raka som de var från början har diskuterats mycket. Kanske var han inspirerad av den engelska trädgårdskonsten men det kan också vara så att han tvingades lägga ett slingrande gångsystem för att kyrkogården var överfull och han behövde ta hänsyn till befintliga gravar. Den nya utvidgningen som Carl Lundberg ritade såg helt annorlunda ut. I mitten fanns fyra rader med cirka fyra gånger fem meter stora gravplatser med parallella gångar. På båda sidor om dessa gångar låg två stora gravfält. De innehöll främst familjegravar, men de innersta delarna av gravfälten användes till allmänna gravar och där var det sällsynt med gravstenar. Det var främst på familjegravarna som det förekom gravstenar (Claesson 1936).

Varför anordnade Carl Lundberg kyrkogården på detta sätt, kan man fråga sig. Hilding Claesson har en teori som grundar sig på Goethes roman "Valfrändskaperna". I romanen får Charlotte, som är huvudperson i boken, anordna en idealkyrkogård. Det hon gör är att hon flyttar ut alla gravmonument till ytterkanterna och sår klöver och gräs på de öppna fälten för att göra kyrkogården blomstrande och vacker (Claesson 1936).

Figur 4, visar Carl Lundbergs förslag till utvidgning av kyrkogården samt hans omläggning av den äldre delen med slingrande gångsystem. Överst till vänster syns de stora gravplatserna med parallella gångar, under dem de stora gravfälten. Kartan är ritad av N.A.Lindberg kartograf. (Kyrkogårdsförvaltningens arkiv i Lund) Foto: Veronica Johansson 2013

1845 gjordes stora förändringar på den ursprungliga delen av kyrkogården som Fredrik Blom ritat. Alla stora träd utom de som var planterade längs de yttersta gränserna togs bort. Detta bidrog till att Bloms ursprungliga kyrkogårdsplan försvann (Claesson 1936).

1871 var det återigen dags för en ny utvidgning av kyrkogården eftersom de befintliga delarna nu var fullbelagda. Efter att man köpt åkermark fick den tyskfödde anläggningsträdgårdsmästaren Wieck i uppdrag att göra ett förslag till den nya utvidgningen. Hans förslag byggde på den ursprungliga fyrdelade kyrkoplanen där gångarna bildade enkla kors. Den nya kyrkogårdsdelen invigdes den 5 oktober 1873. En av de mest speciella gravplatserna på denna del av kyrkogården, är domkyrkograven. 1875 gravsattes stoft av kända personligheter som tidigare hade blivit begravda inne i domkyrkan under 1600-talet och 1700-talet (Claesson 1936).

Den allra största utvidgningen av Norra kyrkogården i Lund skedde 1887-1890. Det var länsträdgårdsmästaren B. Kjellsson som stod för denna utvidgning. Hans förslag är troligtvis det mest storstilade förslaget som gjordes i Sverige i slutet av 1800-talet. Området planterades med praktfulla lindalléer. Efter denna utvidgning tillkom ytterligare utvidgningar, den ena 1912-1913 och den andra 1924-1925. Utvidgningen som gjordes 1912-1913 stämmer väl överens med och smälter väl ihop med anläggningen från 1890. Utvidgningen från 1924-1925 bryter mot den befintliga karaktären från tidigare anläggningar, men den bidrar inte till att kyrkogårdens pampiga uttryck försvinner (Claesson 1936).

Från 1959-1971 har kyrkogården utvidgats ytterligare. I dessa områden finns en del med mindre urngravplatser, en stor minneslund och en askgravplats. Dessa områden fanns inte när Hilding Claesson skrev sin bok. Norra kyrkogården i Lund har vuxit fram under nästan 200 år och har redan gjort stora avtryck i kulturhistorien (Mattsson, Kjell-Inge 2013)

Figur 5, visar en karta med årtal över när de olika delarna kom till. (Kyrkogårdsförvaltningens arkiv i Lund)
Foto: Veronica Johansson 2013.

2.3 Kulturhistoria

Kulturhistoria är vetenskapen om den historiska utvecklingen av den mänskliga kulturens olika former med undantag för stadslivet (Nordstedts Svenska ordbok 2001).

Boverket skriver i sin rapport 1991 att kyrkogårdens kulturhistoriska värden har en mycket stor betydelse för dagens och kommande generationer. Kyrkogårdarna berättar historier om personer som levde förr, vad de arbetade med och hur gamla de blev. Växtligheten har vuxit fram under många år, alléer, trädrader och solitära träd skapar vackra gröna rum som alla kan njuta av och vistas i. Det är därför av stor betydelse att äldre begravningsplatser inte blir förstörda eller blir försämrade vid förändringsarbeten. Det är viktigt att man tar hänsyn till den gamla kyrkogårdskulturen när man skapar nya anläggningar. Meningen är inte att efterlikna den gamla miljön, utan att med dagens idéer och formspråk föra vidare tidlösa värden från äldre anläggningar i den nya gestaltningen. Ett nytt gestaltungs-förslag bör vara en länk i en utvecklingskedja med varsamma förändringar. Det är mycket viktigt med hög funktionell och estetisk kvalitet. Man bör ta hänsyn till lokala traditioner när det gäller växtlighet och material (Boverket 1991).

Kyrkogården speglar samhällets historia och kulturhistoria. De första gravarna var enkla med träkors, vilka senare övergick i stora påkostade, arbetade gravvårdar. Växtlighetens utveckling har gått från det enstaka trädet till trädkransar, häckar och alléer. Dessa steg är ett led i samhällsutvecklingen (André 1995).

En stor konsekvens för kulturvärdena var när man under 1900-talet införde maskiner på kyrkogårdarna. Det var inte ovanligt att man anpassade kyrkogårdarna till maskiner istället för tvärtom. Gångar gjordes bredare och mer hårdgjorda för att tåla trycket från maskinerna. Skötselkrävande perennytor, häckar, grusade gravplatser togs bort och ersattes med gräsytor. Ofta skyller man anpassningarna på dyr arbetskraft och att så stor del av arbetet som möjligt skall utföras med maskiner. Det är mycket viktigt att de kulturhistoriska värdena inventeras och dokumenteras. Kyrkobyggnader har under lång tid ansetts viktiga och värdefulla att bevara, medan gravvårdar och kyrkogården med dess växtlighet inte har fått samma uppmärksamhet. Det är mycket viktigt att äldre kyrkogårdar får rätt omvårdnad så att de finns kvar och behåller sina kulturhistoriska värden för framtida generationer (André 1995).

2.4 Kulturminneslagen

Kapitel 4 i Kulturminneslagen (KML) 11-14 §§ behandlar begravningsplatser.

En begravningsplats är ett vilorum för de döda. Äldre begravningsplatser har ofta förändrats över tid. Nya gravar och nya gravkvarter har tillkommit. Begravningsplatsen speglar den historiska samhällsstrukturen men också vår tids föreställningar och gestaltungsprinciper. Det är en viktig del av det religiösa kulturarvet (KML 4 kap 11-14 §§).

I 11 § KML står att läsa:

”I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas.

Med detta menas att begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. De åtgärder som krävs för att de kulturhistoriska värdena skall upprätthållas är att åtgärder dokumenteras en vård- och underhållsplan, vilket framgår av 11 §, föreskrifter för kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2) I planen skall det framgå hur objekten skall vårdas och underhållas så att utseende och karaktär inte blir förstört.” (KML 4 kap 11 §)

13 § KML handlar om tillstånd av länsstyrelsen för att utvidga eller på annat sätt väsentligen ändra en begravningsplats som är anlagd före 1939. I vägledningen till KML framgår det att man med väsentlig ändring menar ändringar som kan minska eller förvanska begravningsplatsens kulturhistoriska värden. Exempel på väsentlig ändring är konstnärlig utsmyckning, nyanläggning eller förändring av minneslund, askgravlund, askgravplats eller liknande. Tillstånd krävs också för att få ändra markbeläggning och vegetation. Även tillgänglighetsanpassning kan i vissa fall kräva tillstånd. Vissa saker som t ex borttagande av gravramar, häckar och staket eller igenläggning av hela eller delar av ett gravkvarter med t ex gräs kräver inget tillstånd i det enskilda fallet men om det är ett upprepat borttagande som påverkar områdets helhetsintryck krävs det tillstånd. Tillstånd krävs också för att få uppföra fast anordning, hit räknas dammar, skulpturer, skyltar, belysning träd och buskar (KML 4 kap 13§).

I samtal med Jonas Haas Länsstyrelsen 2013-04-08 framkommer att länsstyrelsen 2009 fick ett nytt uppdrag som lyder:

”Främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas”

Jonas Haas menar att ordet utveckla har ställt till det för länsstyrelsen i deras beslutsfattande. Det är inte ovanligt att orden bevara och utveckla står i konflikt med varandra och det kan ibland vara svåra avvägningar. Haas menar att det viktigaste att ta hänsyn till vid en förändring på en kyrkogård äldre än 1940-tal är att man ser till att bevara ambitionsnivån på kyrkogården och att det prioriteras före det vackra. Det handlar t ex om att använda markmaterial som redan finns i omgivningen. Man bör ställa sig frågan vad tar man bort och vad behåller man i förslaget. Om det finns mycket inramningar runt platsen kanske man ska fortsätta med inramning även runt den nya platsen (Haas 2013).

2.5 Gravskick i Sverige

I Sverige har vi i dag två olika sätt som vi begraver våra avlidna, kremering eller kistbegravning. Valet påverkar sedan vilket gravskick som blir aktuellt. I Sverige finns det en rad olika gravskick: familjegrav, askgravlund, minneslund, kistminneslund samt ask- och urngravplatser. En person kan utöver detta välja att bli gravsatt i havet eller sprida askan för vinden i naturlandskapet. Efter kremering kan alla de nämnda gravskicken väljas, medan kistgravsättning endast kan ske i familjegrav eller kistminneslund (Sörensen/Wembling 2008).

Det är familjegravar, ask- och urngravplatser som upplåts med gravrätt vilket innebär att det är en viss familj, släkt eller annan person som har rätt till gravplatsen. Att ha rätt till en gravplats, så kallad gravrätt, innebär att man både har rättigheter och skyldigheter. Som gravrättsinnehavare är man skyldig att enligt lagen hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick. Kan man inte sköta gravplatsen själv går det bra att betala för skötsel. De rättigheter man har är att man som gravrättsinnehavare får bestämma vem som ska begravas på gravplatsen och man får själv välja hur platsen ska utsmyckas med växter och annat inom vissa givna ramar. Det vanligaste är att en gravrätt löper i 25 år, vilken kan förlängas. Alla avlida har rätt till gravfrid i 25 år vilket innebär att ingen annan kan begravas på samma plats förrän det har gått 25 år (Sörensen/Wembling 2008).

Askgravplats är ett begrepp som inte är rättsligt definierat. Det kan förekomma lokala avvikelser. Det är vanligtvis en gravplats för askor, där det finns möjlighet för makar att ligga bredvid varandra. Platsen upplåts med gravrätt men det är strikta restriktioner kring hur graven runt om får utformas. Anhöriga får endast smycka platsen med ljus och lösa blommor. Den som är anhörig betalar för sten/namnskylt samt för den gemensamma skötseln som kyrkogårdsförvaltningen har hand om (Nilsson 2005).

Askgravlund är också ett begrepp där lokala avvikelser kan förekomma. Området där askorna grävs ner är gemensamt och det är en gemensam plats för namn och smyckning. Anhöriga kan vara med vid gravsättningen om de vill. Anhörig kan inte kräva att vila bredvid varandra. Platsen upplåts inte med gravrätt. Kyrkogårdsförvaltning har hand om skötseln (Nilsson 2005).

Vid samtal 2013-05-08 med Digna Hernandes Urey, trädgårdsingenjör och Maria Lindberg, kyrkogårdschef på kyrkogårdsförvaltningen i Lund, diskuteras begreppen askgravlund och askgravplats. Båda två menar att skillnaden i lag mellan en askgravplats och en askgravlund är själva gravrätten. Askgravplatsen upplåts med gravrätt, vilket inte askgravlund gör. När det handlar om individuell eller gemensam plats för namnmarkering menar de att det inte finns någon lagstiftning som reglerar att varje enskild gravplats på en askgravplats måste markeras, utan det är möjligt att samla namnplaketter på ett gemensamt ställe.

3. ANALYS AV NORRA KYRKOGRÅRDEN

Innan jag går in på själva analysen av platsen vill jag presentera en rad olika faktorer som man bör ta hänsyn till i gestaltningen av en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund.

3.1 Faktorer som kan påverka gestaltningen

Alla kyrkogårdar är unika och är utformade olika beroende av var i Sverige de ligger. Hur de ser ut påverkas av omgivningen, vilka lokala traditioner gällande material och växtval som råder och när kyrkogården är anlagd. Dessa faktorer är av stor vikt när man planerar, anlägger och förvaltar kyrkogården samtidigt som det är jätteviktigt att möta nutidens krav och efterfrågan. Om man utgår från kyrkogårdens ursprungliga uppbyggnad är det lättare att utveckla och gestalta framtida förslag. Det är oftast olika system av gångar, trädalléer, häckar och murar som ligger till grund för hur kyrkogården ser ut. I boken "Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter" tar författarna upp en rad faktorer som man bör ta hänsyn i vid en utvidgning eller omgestaltning av ett område på kyrkogården.

- Bygg vidare på de mönster som redan finns och tänk på platsens förutsättningar
- Efterfrågan på nya gravskick kräver ändrat tankesätt. Det är viktigt att tänka platseffektivt.
- Gruppera gärna växter
- Det är viktigt att det råder samspel mellan växterna och de övriga materialen på platsen (Sörenssen/Wembling 2008).

I boken kyrkogårdens meditativa rum har Inger Berglund undersökt vad begravningsplatsen betyder för de efterlevande och deras sorgearbete vilket hon genomförde med hjälp av djupintervjuer. Det framkom bland annat att gemensamhetsgravplatser som t ex minneslund och askgravplatser kräver mer av gestaltningen. Platsen måste ha kvalitéer som får besökaren att känna sig lugn och trygg. Det är först då besökaren kan minnas sin anhörige (Berglund 1994).

Berglund tar upp olika aspekter som man bör ta hänsyn till i gestaltningen av en minneslund/askgravplats. Det är viktigt att platsen tar hänsyn till naturen, men naturen får inte vara obearbetad och vild. Alla detaljer i anläggningen måste väljas med omsorg, bänkar, smyckningsanordningar, mm. Platsen bör vara lugn och tyst. Det är viktigt att platsen är avskild och den bör vara avskärmd från kyrkogårdens övriga delar. Centralpunkten är en aspekt som Berglund tar upp, hon menar att det är viktigt för den sörjande att ha en punkt att koncentrera sig på under besöket för att hjälpa besökaren att skapa stillhet, vilket är en förutsättning för att minnas den avlidne. En centralpunkt kan vara ett träd, en sten, vatten eller något annat. Om man använder sig av ett träd som centralpunkt är det viktigt att det trädet skiljer sig från andra träd i anläggningen. Det är också viktigt att det inte finns två centralpunkter som konkurrerar med varandra (Berglund 1994).

En annan aspekt som är viktig i gestaltningen är att individen känner trygghet. För att man skall känna sig trygg får begravningsplatsen inte vara alltför öppen. Många vill känna att de får vara i fred när de besöker platsen. Även om avskildhet och trygghet är viktigt för besökaren är det också viktigt att man kan blicka ut från det delvis slutna rummet (Berglund 1994).

Under vintern är det av stor vikt att minnesplatsen har ett så kallat vintervärde. Rummet måste kunna behålla sina viktigaste egenskaper även under vintermånaderna. Känslan av rumslighet måste finnas hela året. Inger Berglund tar upp träden som viktiga aktörer på platsen både sommar som vintertid. Det är av stor vikt att platsen har eller ligger nära stora friväxande träd som har fått utvecklas naturlig och som inte har blivit stympade. Eken och björken är två trädslag som många tycker är vackra. Barrträden får inte dominera eftersom det lätt upplevs som tungt och mörkt. Många av intervjupersonerna i Berglunds studie tyckte att marken var helig på begravningsplatsen eftersom askorna vilar där. Det var otänkbart för många att beträda gräsmattan. Det är därför av stor vikt att platsen gestaltas så att det tydligt framgår var askorna är gravsatta, samt att inga onödiga stigar och gångar anläggs. Gräs är ett bra material för gravsättningsytan och naturmaterial är att föredra på gångarna. Det är viktigt att platsen är solbelyst eftersom solen ofta symboliserar värme och liv. Sittplatser kan med fördel placeras både i solen och i skuggan (Berglund 1994).

I boken "Kyrkogårdens form och miljö" skriver författarna ett kapitel om planering och utformning av minneslundar. När boken skrevs fanns inte gravskicket askgravplats men jag anser att det som skrivs även går att applicera på dagens askgravplatser. Författaren menar att det är viktigt att minneslundan/askgravplatsen inte stelnar i den yttre formen på ett tidigt stadium i gestaltningen. Man kan skapa goda rumsindelningar på många olika sätt. Man kan antingen välja att gestalta området så att det passar väl in i den omgivande miljön genom att ta hänsyn till material och växtlighet runt omkring eller så kan man medvetet forma platsen så att det bildas ett nytt rum (Boverket 1991).

Det är inte ovanligt att minneslundar skapas i en gammal kyrklig- och kulturhistorisk miljö. Det är då mycket viktigt att man anpassar området till den omgivande miljön. Man måste ofta välja bort saker som man kanske hade valt om det var ett helt nytt område. Det kan handla om höga häckar, dammar, konstverk som inte går att förena med omgivningen. Ofta finns det saker i omgivningen som kan kompensera för de saker man väljer bort t ex stora vackra solitärträd eller annan pampig växtlighet (Boverket 1991).

Sörjande som besöker en askgravplats har ingen markerad grav att stanna vid. Det är därför viktigt att det finns en meditationsplats i närheten av gravsättningsområdet med sittplatser och smyckningsanordningar. Sittplatsen bör vara vänd mot ett blickfång i form av en vacker plantering, ett träd, en skulptur eller en vacker utsikt. Sittplatsen ska vara vindsyddad och delvis avskild, samtidigt som man kan blicka ut över ett fritt och öppet läge (Boverket 1991).

3.2 Buxbomssvampen

När man arbetar med gestaltungs-förslag på en kyrkogård går det inte att låta bli att nämna buxbomssvampen som breder ut sig allt mer. Charlotte Rosander har gjort ett examensarbete vid SLU som behandlar buxbomssjukans utbredning och spridningshastighet på Malmös kyrkogårdar. I sitt arbete talar hon om att buxbom är en av världens äldsta prydnadsväxter och att man funnit fossil av buxbom i Europa som är mer 22 miljoner år gamla. Anledningen till att buxbom har blivit så välanvänd är att den växer sakta och den tål att beskåras hårt och lämpar sig därför mycket bra till låga klippta häckar och annan formklippning. Buxbom har används inom trädgårdskonsten i flera århundraden (Rosander 2012).

Buxbom är vanligt förekommande som infattningshäckar på våra skånska kyrkogårdar. Under min praktikperiod på Norra kyrkogården i Lund fick jag veta att situationen med buxbomssvampen är snarlik den som Charlotte Rosander beskriver i Malmö. Det finns kvarter på Norra kyrkogården där buxbomssvampen *Cylindrocladium buxicola*, har fått stort fäste och utbredning. Kyrkogårdsförvaltningen har eller planerar att byta ut buxbomen mot någon ersättningsväxt. Kvarter 22 där jag gestaltat mitt förslag till en ny askgravplats är också drabbat av buxbomssjuka och där överväger man att byta ut den mot gamander, *Teucrium chamaedrys* en busklik perenn med lilarosa blomsterspiror.

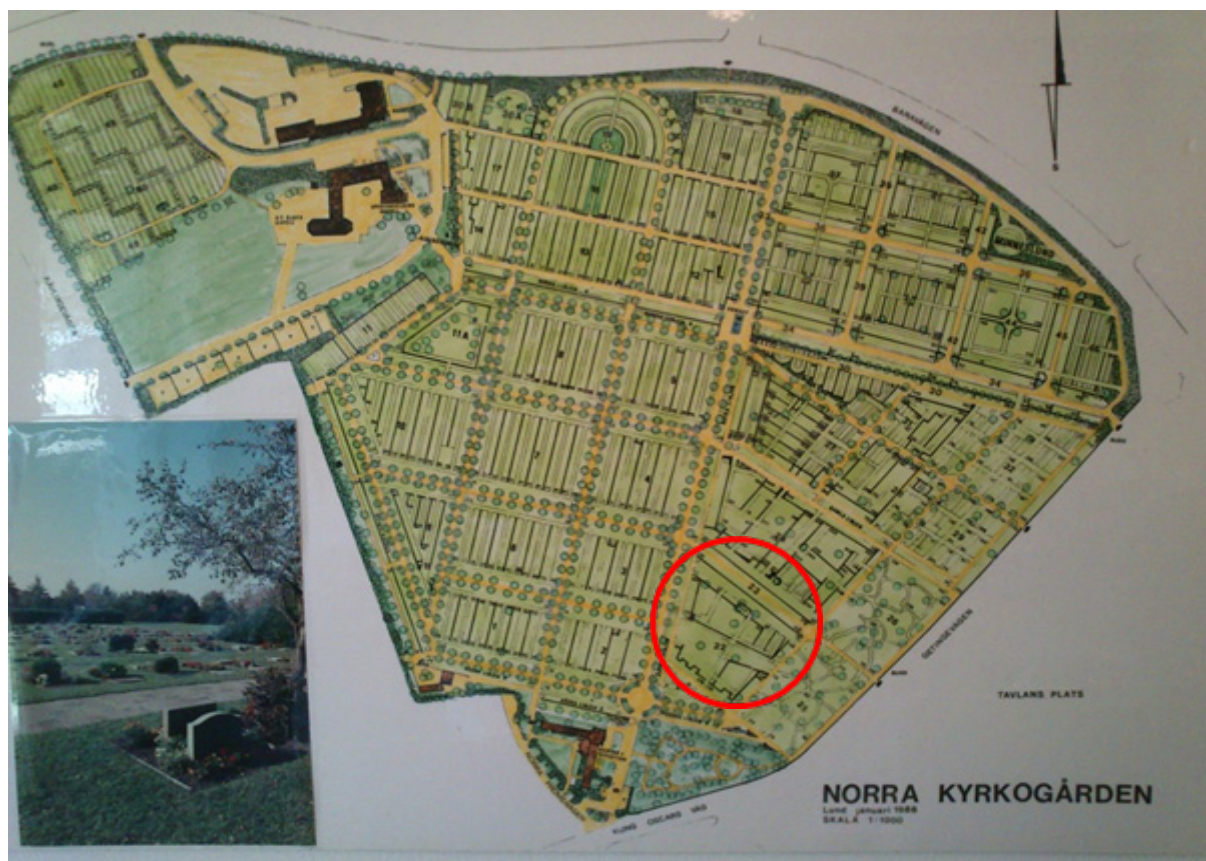
Eftersom min målsättning är att ta hänsyn till de kulturhistoriska värdena i mitt gestaltungs-förslag anser jag det är viktigt att ta upp buxbomssjukan i arbetet. Eftersom buxbomen med sin långa historia på våra skånska kyrkogårdar tillhör det gröna kulturarvet kommer det att påverka de befintliga miljöerna avsevärt om man tvingas byta ut stora delar av infattnings-häckarna. Det finns i dag ingen självklar ersättningsväxt som har jämförbara egenskaper som buxbom.

Om man ska ersätta buxbomen med ett annat växtmaterial är det viktigt att man tar hänsyn till de egenskaper som buxbomen har. De viktigaste egenskaperna är att buxbomen är vintergrön, den växer långsamt, den svarar bra på beskärning och den har små krav på ståndorten. Kyrkogårdarna är miljöer där vintergröna växter är en tradition och där besökare förväntar sig att buxbomen ersätts av ett annat vintergrönt alternativ. Det är viktigt att ersättningsväxterna inte växer för snabbt för då blir det högre arbetsinsatser, vilket kostar mer. Ersättningsväxten får inte heller växa för långsamt så att det tar långt tid innan de har vuxit samman. Växterna måste tåla att beskåras ofta och trots det se prydliga ut. Slutligen måste ersättningsväxterna tåla varierande ståndorter där det är varierande ljusförhållanden och varierande markfukt (Wahlsteen/Lorentzon 2011).

Wahlsteen och Lorentzon tar upp en rad olika förslag på växter som kan ersätta buxbomen. Exempel på växter är: olika sorters idegran *Taxus baccata*, berberis *Berberis buxifolia* 'Nana', järnek *Ilex crenata* 'Convexa', liguster *Ligustrum vulgare* 'Lodense', myrtenry *Lonicera nitida* 'Elegant', mfl. Vilket alternativ man väljer beror helt och hållet på vad som är mest lämpligt för platsen. (Wahlsteen/Lorentzon 2011)

3.3 Platsen i dag - nuläge

Kvarter 22 ligger i den näst äldsta delen av Lunds Norra kyrkogård i nära anslutning till Getingevägen. Kvarter 22 anlades vid den första utvidgningen av kyrkogården åren 1840-1841.

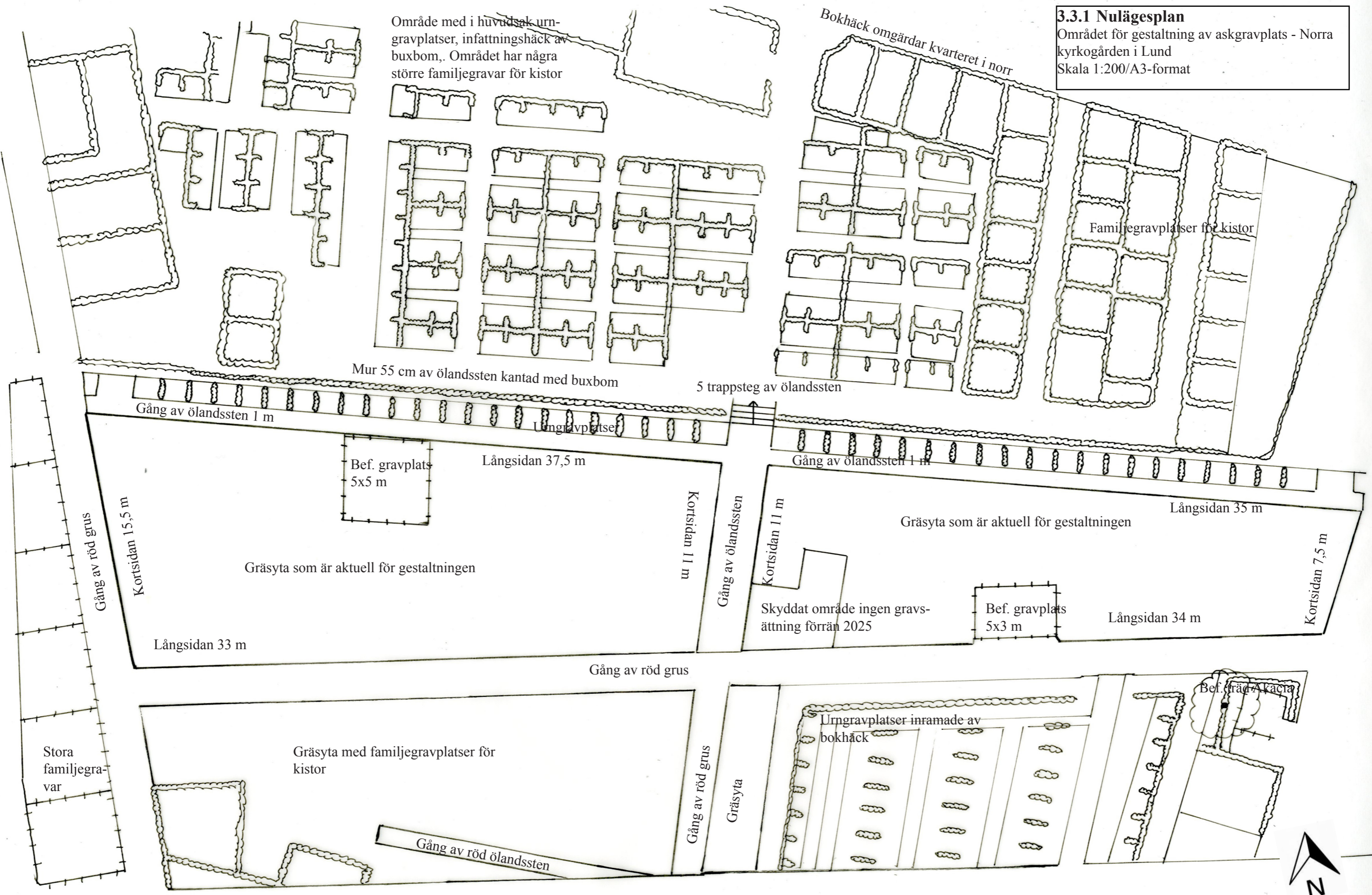
Figur 6, översiktskarta Norra Kyrkogården i Lund. Kvarter 22, där askgravplatsen ska anläggas är innanför den röda cirkeln. (Karta, kyrkogårdsförvaltningen i Lund) Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 7, den blå markeringen visar hela kvarter 22 och den röda markeringen visar området som är aktuellt för gestaltning av askgravplatsen. Almarna finns inte kvar på platsen idag. (Karta, kyrkogårdsförvaltningen i Lund) Foto: Veronica Johansson 2013

3.3.1 Nulägesplan
 Området för gestaltning av askgravplats - Norra kyrkogården i Lund
 Skala 1:200/A3-format

Område med i huvudsak urngravplatser, infattningshäck av buxbom. Området har några större familjegravar för kistor

3.3.2 Markförhållanden

Jorden på platsen har ett högt lerinnehåll och är fuktighetshållande. Platsen ligger i zon 1. Marken har tidigare varit bördig åkermark. Det har tidigare funnits två stora almar på platsen, vilka har tagits bort på grund av almsjukan. Eventuellt finns det mycket rötter kvar i jorden efter dessa två almar.

3.3.3 Platsens positiva egenskaper

Platsen är ljus och öppen samtidigt som den är skyddad från vind av omgivande gravkvarters höga växtlighet. Platsen är solbelyst hela dagen. Den ligger väl skyddad från stadens pulserande liv. Omgivningen i norr ger ett vackert blickfång med många solitära lövträd. Omkringliggande gravkvarter omsluter platsen så att ett tydligt rum bildas. Platsen är lättillgänglig med breda gångar och plana ytor.

3.3.4 Platsens negativa egenskaper

Det finns två stora familjegravar som man måste integrera i gestaltungsförslaget. Det finns en bit mark där det råder gravfrid till 2025. Omgivningen i söder är mörk och består till stor del av städsegröna växter. Platsen är långsmal vilket kan försvåra helhetsbilden. Det kan finnas stora rötter i gräsmattan efter de två stora almarna som tidigare fanns på platsen.

3.3.5. Krav som ställs på platsen

Platsen är tilltänkt som askgravplats, vilket innebär att gravplatserna upplåts med gravrätt. Det ska finnas möjlighet för makar att vila bredvid varandra. Gravrätten kommer att vara begränsad vilket innebär att det kommer att finnas gemensam plats för smyckning med blommor och ljus. Vid stora högtider som Alla helgons dag måste det finnas plats för tillfälliga smyckningslådor. Det kommer även att vara en gemensam plats för namnskyltar, vilka inte kommer att placeras i direkt anslutning till den individuella gravplatsen. Platsen ska vara tillgänglig för personer med funktionshinder och den ska vara framkomlig för kyrkogårdsförvaltningens åkgräsklippare. Platsen ska vara skötsel effektiv i så stor utsträckning som möjligt. Öppenheten ska bevaras samtidigt som platsen tydligt ska avgränsas från omgivande gravplatsområden.

I samtal med kyrkogårdschef Maria Lindberg 2013-05-08 betonar hon vikten av att platsen måste omgärdas av någonting så att inte människor genar över gräsytan för att ta sig till och från sina gravplatser. Vi diskuterar olika möjligheter för namnplaketter och var de ska placeras. Ett alternativ som både jag och Maria Lindberg tycker är en spännande idé, är att använda återlämnade gravstenar. Stenarna slipas och därefter fästes namnplattorna på dem. Stenarna kan både vara halvliggande och stående och placeras med fördel i perennplanterin-garna.

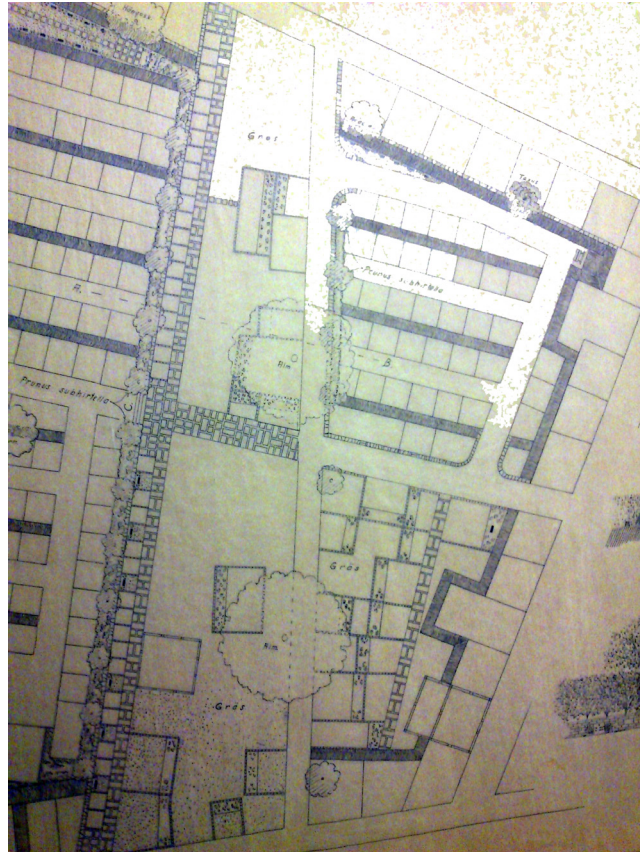
3.3.6 Beskrivning av platsen

Det området som är tänkt som framtida askgravplats är i dag en triangulär gräsmatta som delas av med en två och en halv meter bred gång av röd ölandssten. På den ena gräsmattan finns i dag endast en kvarvarande gravplatsmarkering och det är en fem gånger fem meter stor gravplats omgärdad av granitpelare. Mellan pelarna har det funnits hängande kedjor som inte längre finns kvar. Gravplatsen är bevarandevärd, vilket innebär att den inte kan tas bort utan måste integreras i gestaltningsförslaget. På den andra delen av gräsmattan finns i dag en gravplats omgärdad av ett svart järnstaket som även det är bevarandevärd och därför måste vara kvar och integreras i gestaltningsförslaget.

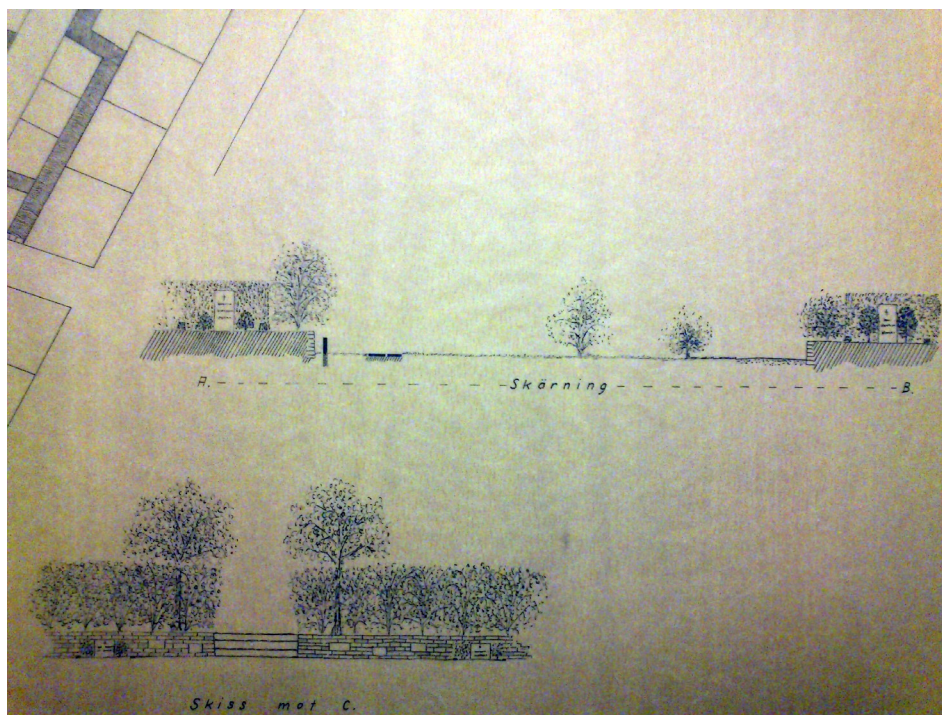
I samtal med kyrkogårdsmästaren Kjell-Inge Mattsson 2013-04-22 framkommer att det har funnits fler markerade gravplatser tidigare på gräsyten, men att de har blivit återlämnade och gravsten och växtlighet har tagits bort. Platsen är ljus och öppen. Kjell-Inge berättar att det tidigare har funnits två stora almar med kringbyggda bänkar. Träden togs ner för några år sedan på grund av almsjukan. I dag saknar platsen stora solitärträd. I öster gränsar platsen till de allra äldsta kvarteren på kyrkogården. Dessa kvarter har ett slingrande gångsystem och cirka en meter höga buxbomshäckar bestående av storbladig buxbom. I detta område växer mycket städsegröna barrväxter som t ex cypresser, tujor, idegran med flera.

Platsen har idag i princip samma utseende som ursprungsförslaget. Gamla kartor visar att det alltid har varit en gräsbevuxen plats. De två stora almarna som har funnit på platsen planterades i samband med utvidgningen 1840. Träden har sannolikt påverkat upplevelsen av platsen mycket då de var stora och bredde ut sina kronor över platsen. Det finns i dag förutom de två stora gravplatserna ytterligare två mindre gravplatser. Enligt kyrkogårdsförvaltningens gravregister är dessa båda gravplatser återlämnade och det är möjligt att plocka bort gravstenarna. Det går däremot inte att använda gravplatserna till nya gravplatser förrän tidigast 2025 eftersom det råder gravfrid 25 år efter senaste gravsättningen. Det är därför av stor vikt att man markerar detta område med t ex en rabatt eller liknande för att tydliggöra att det inte går att gravsätta på detta område just nu.

I kyrkogårdsförvaltningens arkiv har jag hittat ett förslag till förändring på kvarter 22 ritat av Hilding Claesson 1953 som då var kyrkogårdsföreståndare på Norra kyrkogården. I förslaget har han ritat in Prunus subhirtella, oktoberkorsbär längs hela rabatten uppe på kalkstensmuren. Mellan träden har han ritat in häck, men det framgår inte vilken häckart han avser. Jag frågade Kjell-Inge Mattsson varför förslaget aldrig blev verklighet. Han hade tyvärr inget bra svar på den frågan.

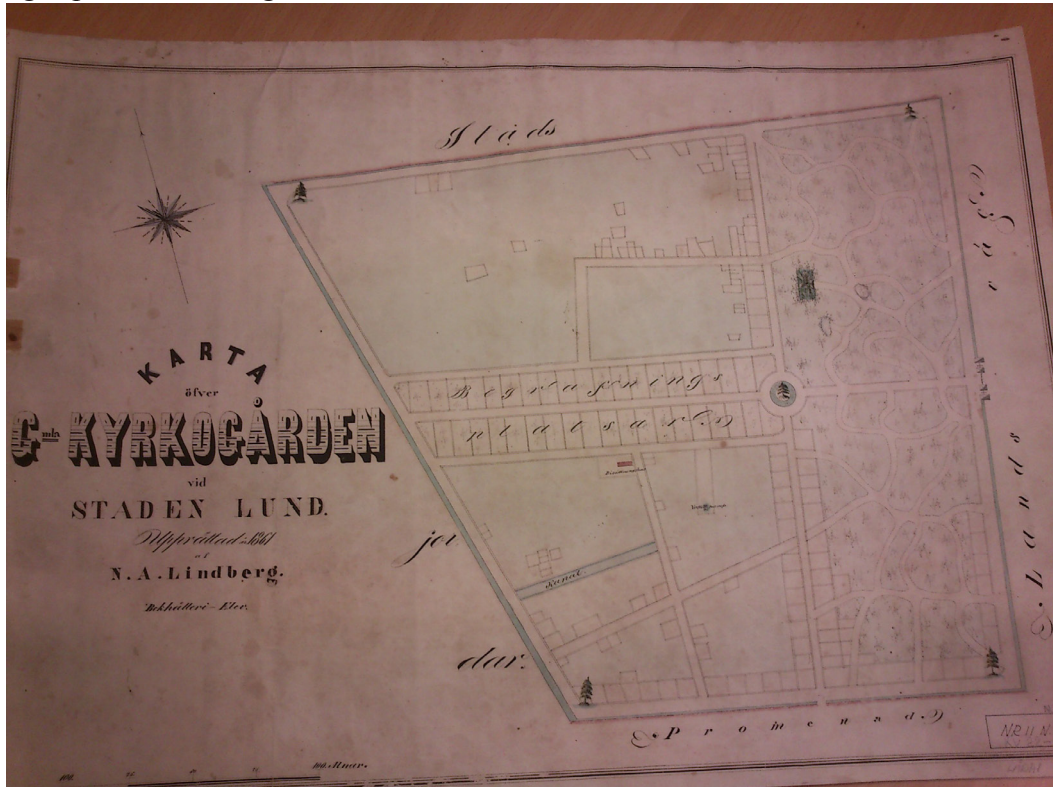

Figur 8, förslag till förändring av kvarter 22 från 1953 av Hilding Claesson. (Kyrkogårdsförvaltningens arkiv i Lund) Foto: Veronica Johansson 2013

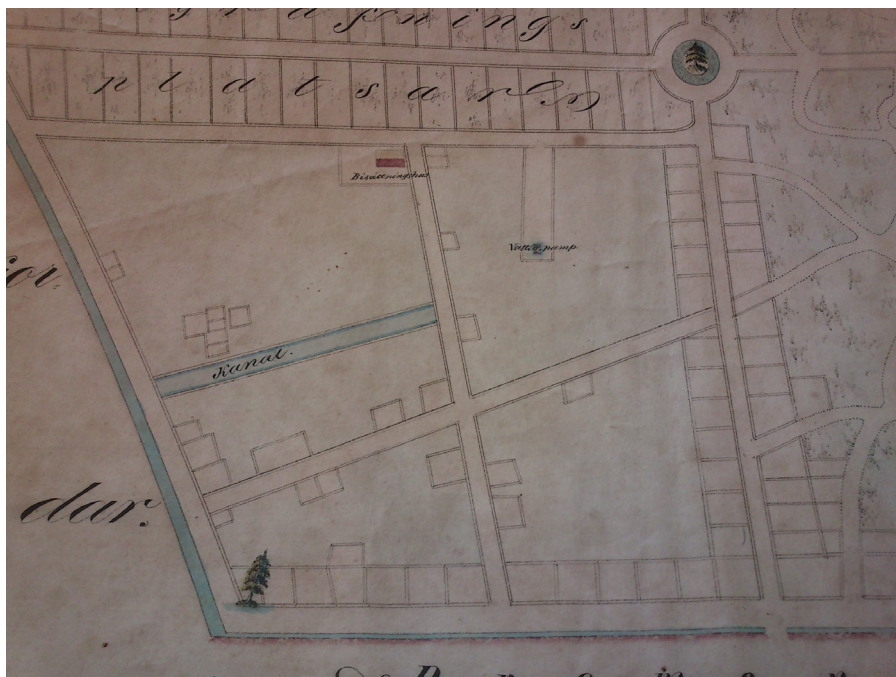

Figur 9, Snitt som visar häck med körsbärsträden uppe på muren. (Kyrkogårdsförvaltningens arkiv i Lund) Foto: Veronica Johansson 2013

På en gammal karta från 1861 av kartografen N. A. Lindberg finner man en inritad vattenkanal ungefär där dagens en meter breda ölandsstengång löper. Kanalen blev aldrig verklighet. På samma karta finns ett bisättningshus inritat, men inte heller det blev verklighet. Det finns också inritat en vattenpump och det är osäkert om den har funnits på platsen. Det finns inga spår av den i dag.

Figur 10, karta över området från 1861. (Kyrkogårdsförvaltningens arkiv i Lund) Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 11, Förstoring av ovanstående karta som visar den del som är aktuell för askgravplatsen. På bilden syns vattenkanalen, bisättningshuset och vattenpumpen. (Kyrkogårdsförvaltningens arkiv i Lund) Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 12, stor solitärlönn
Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 13, Bef. gång av ölandssten.
Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 14, vy över urngravplatserna uppe på
terassen. Foto: Veronica Johansson 2013

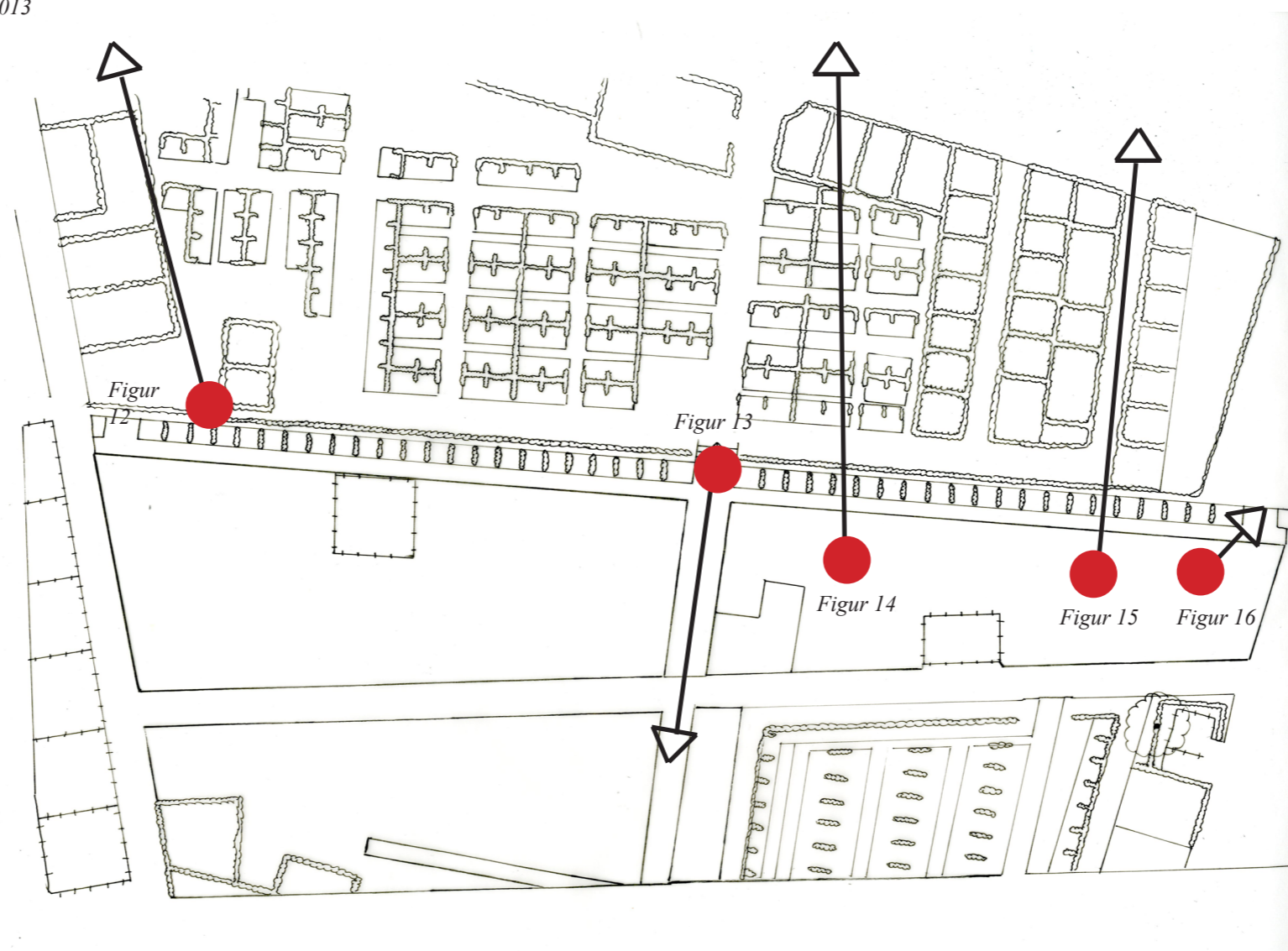
Figur 15, stora kistgravplatser. Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 16, Bef. sittplats. Foto:
Veronica Johansson 2013

Förklaring, de röda punkterna är vypunkter.
Bilderna visar vad du ser om du står vid
punkten och tittar i pilens riktning.

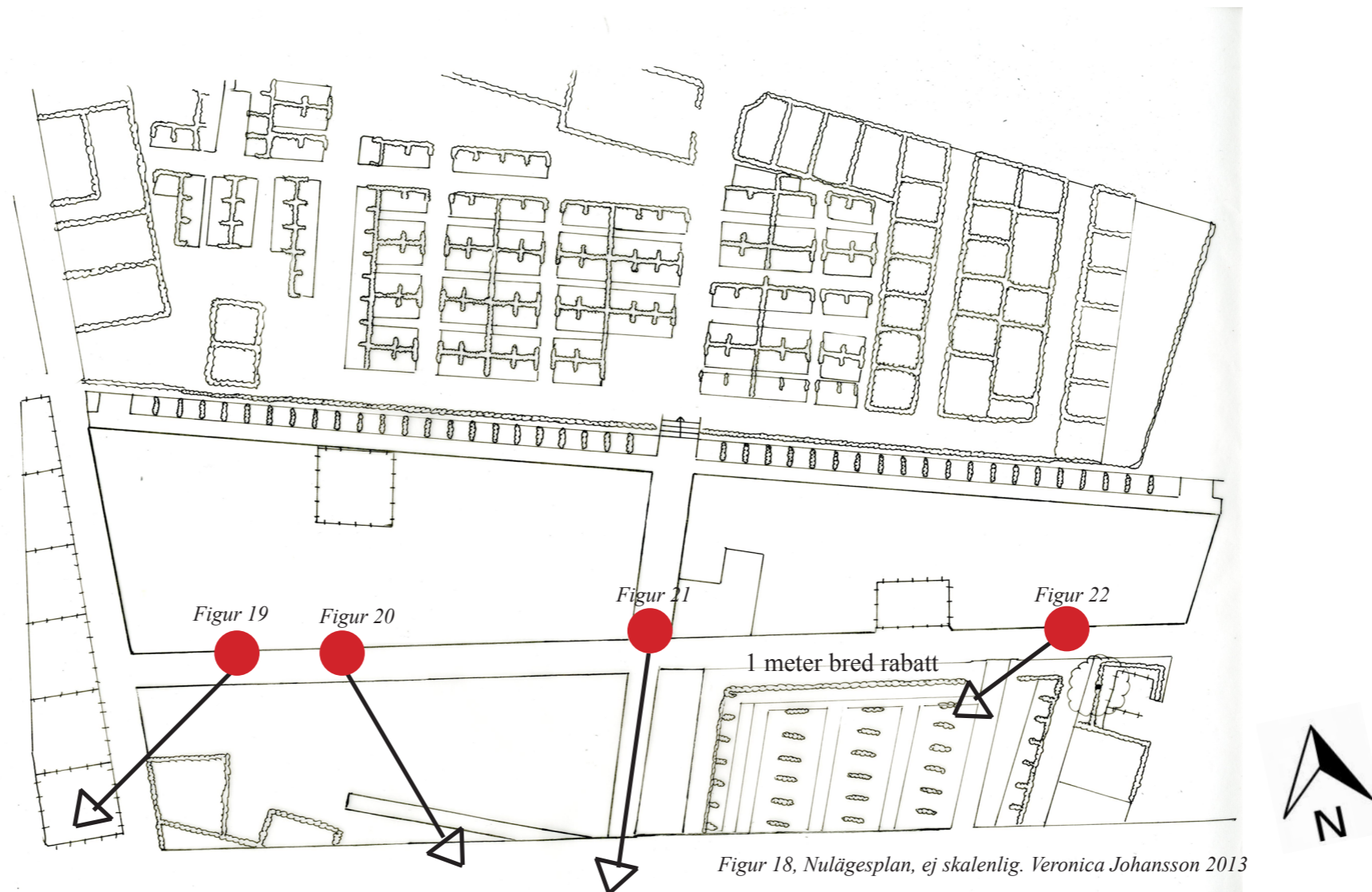
I norr angränsar området till den del av
kvarter 22 som är upphöjt fem trappsteg.
Trappan och stödmuren 55 cm hög som
löper längs hela området är röd ölandssten.
Vackra solitärträd är placerade i angränsande
gravkvarter i norr och utgör ett vackert blick-
fång även vintertid. Nedanför muren i en
enkel rad finns gravplatser för askor. Längs
hela denna rad av gravplatser, sträcker sig en
gång av röd ölandssten som är en meter bred.
Ovanför trappan finner man främst gravplatser
avsedda för askor, men här finns också några
kistgravplatser. Gravplatserna skiljs av med
hjälp av låga buxbomshäckar som i just detta
område har drabbats av buxbomssvamp och
kommer att bytas ut, troligtvis mot gamander.
Platsen omgärdas av en bokhäck på tre sidor
och en låg buxbomshäck uppe längst hela
stödmuren. En stor lönn är det enda
solitärträdet inom kvarter 22.

Figur 17, Nulägesplan, ej skalenlig. Veronica Johansson 2013

I söder gränsar platsen till ett område med kistgravar i gräsmatta. Många av dessa gravplatser har en avgränsning i gräsmattan med tegel. Detta går endast att se på några få ställen eftersom gräsmattan har vuxit över dessa gränsmarkeringar.

Den andra delen av detta område är omgärdat av en bokhäck. Innanför häcken finns urngravplatser avgränsade med låg buxbomshäck. En liten upphöjd rabatt cirka en meter bred omger platsen utanför häcken. Enligt Kjell-Inge Mattsson har det växt myrtenry här tidigare. I dag är det en öppen jordyta. Strax utanför kvarter 22 i sydlig riktning går södralinjen, en av kyrkogårdens huvudaxlar, vilken är kantad av en dubbelsidig lindallé.

Figur 18, Nulägesplan, ej skalentlig. Veronica Johansson 2013

Figur 19, angränsande gräsmatta med kistgravplatser.
Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 20, höga städsegröna växter i söder.
Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 21, vy mot södra allén. Foto: Veronica Johansson 2013

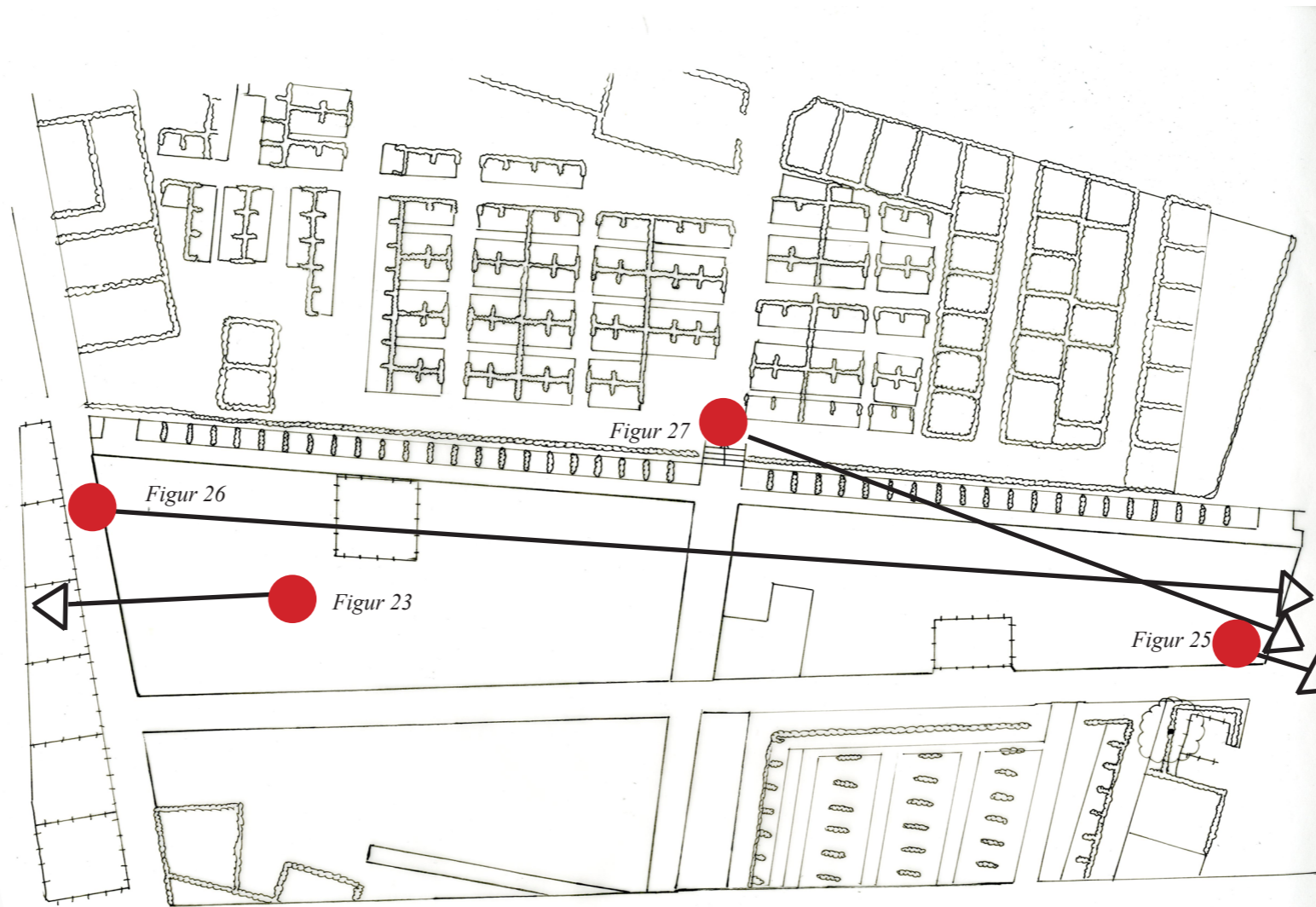

Figur 22, bokhäck som omgärdar urngravområde.
Foto: Veronica Johansson 2013

I väster gränsar området till östra linjen som är den genomgående trädalléaxeln på kyrkogården. Denna linje kantas av stora familjegravplatser. De allra flesta är inhägnade med järnstaket. Dagligen passerar här många människor till och från arbetet, på väg till skolan eller bara för sin dagliga promenad. I öster gränsar området till de första gravkvarteren som i dag har slingrande gångsystem. På dessa kvarter omgärdas de enskilda gravarna av en cirka en meter hög buxbomshäck.

Figur 23, vy i väster mot södra allén som kantas av stora familjegravar på båda sidorna.
Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 24, Nulägesplan, ej skalentlig. Veronica Johansson 2013

Figur 25 en av entréerna till området med de slingrande gångsystemet. Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 26, vy i öster i förgrunden syns en av de befintliga gravplatserna.
Foto: Veronica Johansson 2013

Figur 27, vy i sydost uppe från ölandsstenskuren. Foto: Veronica Johansson 2013

4. GESTALTNINGSFÖRSLAG AV EN NY ASKGRAVPLATS

Askgravplatser är ett modernt gravskick som många väljer. Platsen ska inte bara rymma många askor, utan ska även kunna ta emot anhöriga som kommer för att minnas sina nära och kära.

Konceptet är att behålla platsens öppenhet eftersom platsen historiskt sett har varit en öppen gräsyta ända sedan den anlades och samtidigt skapa ett omslutande rum där de anhöriga vill vara och minnas den avlidne. Platsen är i dag en av de ljusaste platserna på Norra kyrkogården som till största delen består av pampiga alléer och uppvuxen grönska. Det har varit viktigt att gestalta ett förslag som samspelar med omgivningens kulturhistoriska värden och samtidigt skapa en ny plats med egna kvalitéer.

Hela platsen har jag valt att omgärda med en idegranshäck, *Taxus baccata*. Häcken är endast 50 centimeter hög förutom runt sittplatserna och runt en av de befintliga gravarna där den är 130 centimeter hög. Anledningen till att häcken har olika höjder är att sörjande ska sitta skyddade med en högre häck i ryggen samtidigt som det ska gå att blicka ut över omgivningen så att platsen inte upplevs som instängd. Häcken ska klippas rakt och strikt både längst sidorna och uppe på toppen. I häcken mot söder planteras med jämnt mellanrum *Gleditsia triachantos* 'Sunburst', gulbladigt korstörne. Avsikten med det är att det ska utgöra en fin kontrast till den mörkgröna idegranshäcken, men också för att lysa upp vyn mot söder, vilken i dag till stor del består av städsegröna barrväxter. De bildar en mörk ogenomsiktlig vägg. En av de stora befintliga gravplatserna omgärdas också av en idegranshäck som är lika hög som den runt om sittplatserna etthundratrettio centimeter. Syftet med det är att skapa en större spänning i rummet och få en avskärmning, vilket gör att hela ytan inte kan överblickas på en gång. Om gravplatsen återlämnas i framtiden och dagens växtlighet plockas bort anser jag det är viktigt att gravplatsen är omgärdad av en häck för att den bättre ska smälta in i gestaltungsförslaget.

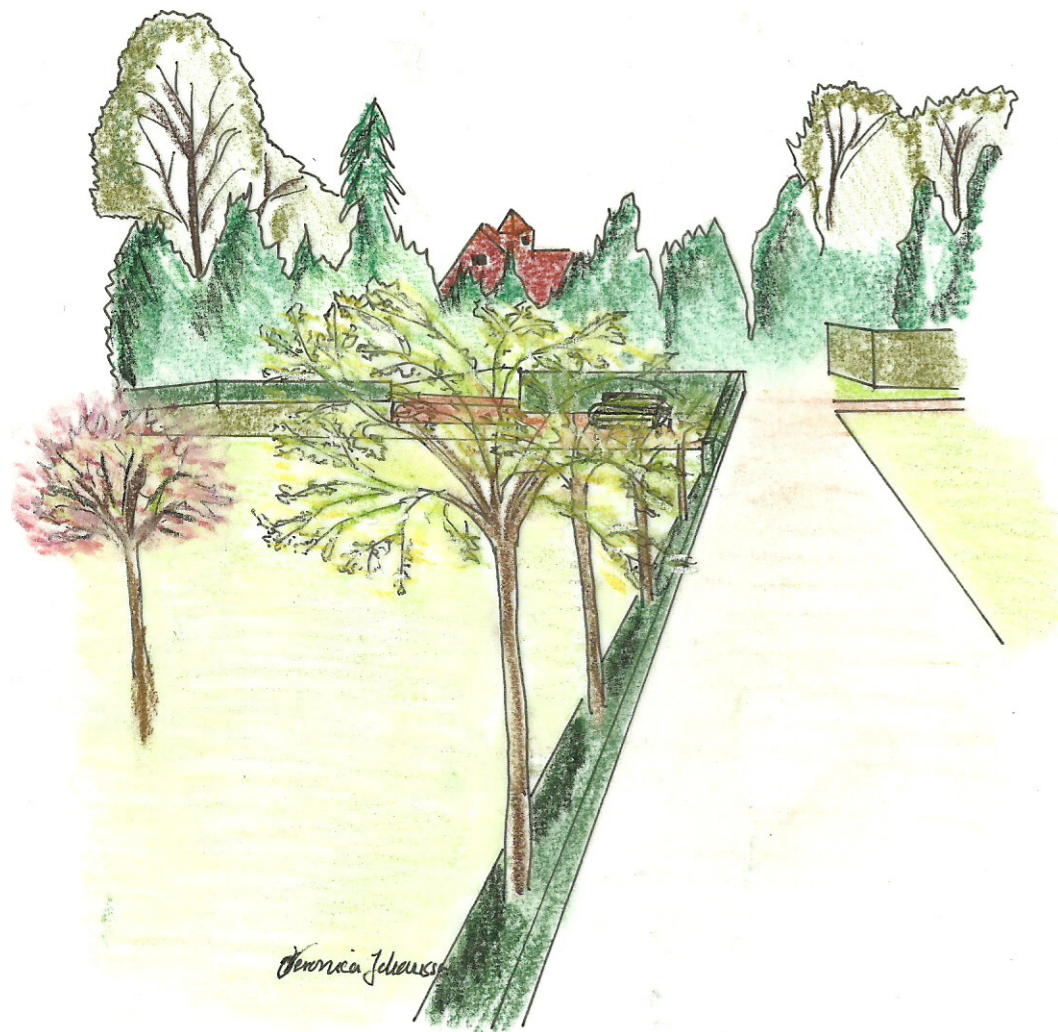
Markbeläggningen vid sittplatserna är röd ölandssten, vilket redan finns på omgivande gångar. I anslutning till varje sittplats har jag placerat en perennyta med prydnadsbuskar. Perennytan ska vara en vacker yta under stora delar av året. I perennytan är det tänkt att återanvända gravstenar ska placeras på vilka minnesplattor med namn och årtal på de avlidna fästes. Perennyterna har placerats med utgångspunkt i den del av området där det råder gravfrid till år 2025. I anslutning till sittplatserna placeras fasta hållare för vaser och ljus i lämplig höjd, så att även personer i rullstol lätt kan använda dem. Ingångarna till sittplatserna är över två meter breda för att tillmötesgå tillgängligheten. Ingången längst i väster och längst i öster är anpassade så att en åkgräsklippare kan ta sig in.

Platsen har tre stycken trädjungar ute i gräsmattan med vardera tre oktoberkorsbärsträd. Träden skapar ett blickfång som de sörjande kan fästa blicken på, inte minst under våren när de står i full blom. När blomningen är över är det dags för korstöرنen att grönska i limegrönt. Träden har ett skirt genomsläppligt bladverk. Grenverket är gelst, vilket gör att träden ger ett lätt intryck även vintertid.

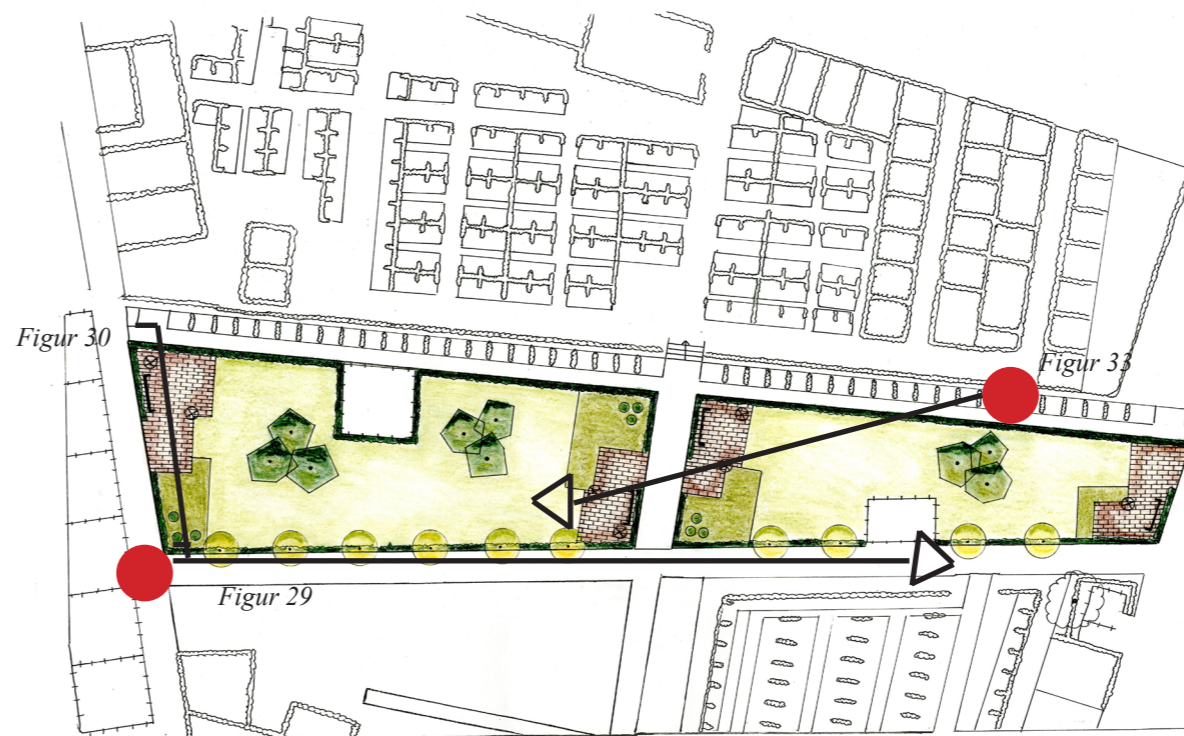
Perennplanteringarna innehåller bland annat dagdkåpa och nävor som har ett vackert bladverk även när de inte blommar. I perennplanteringen finns också funkia, stjärnflocka och stormhattsrunkel. Vingad benved utgör solitärbuskar i perennplanteringen.

4.1 Illustrationsplan
 Området för gestaltning av askgravplats - Norra kyrkogården i Lund
 Skala 1:200/A3-format

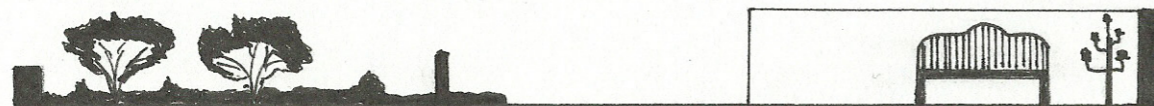

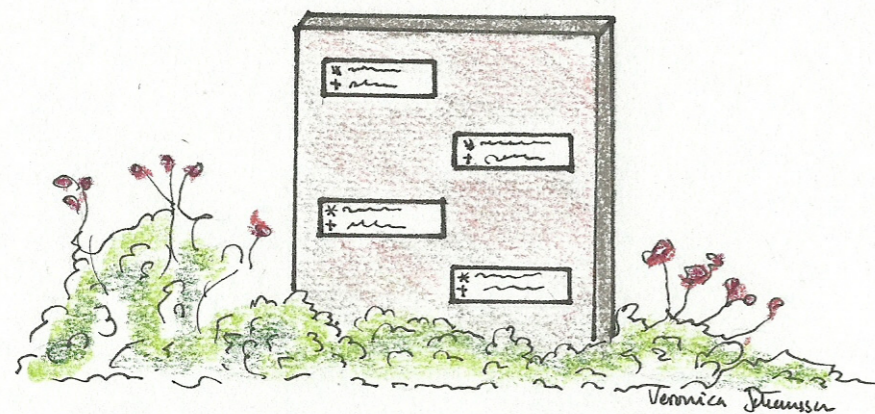
Figur 29, Vy i östlig riktning. korstören bildar en fin kontrast till den mörka idegranshäcken. Veronica Johansson 2013

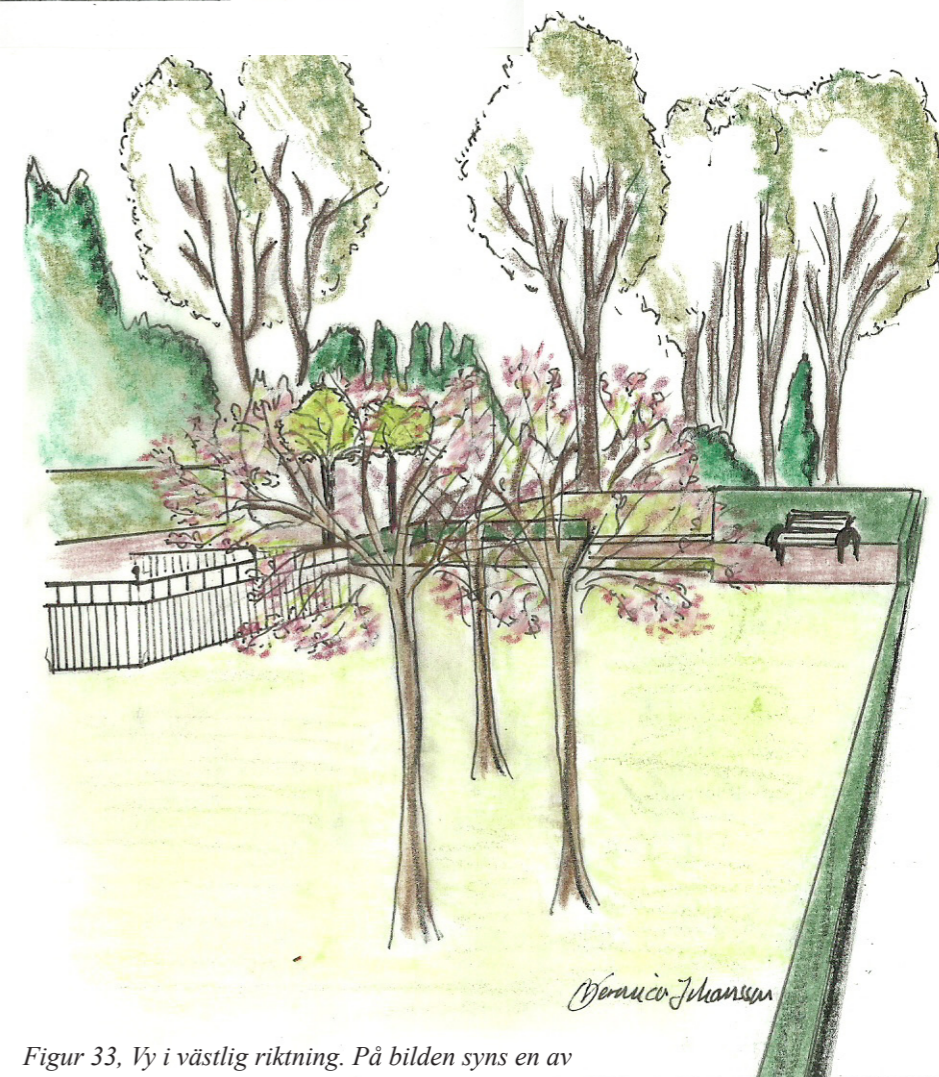
Figur 28, Illustrationsplan, ej skalenlig. Veronica Johansson 2013

Figur 30, Snitt 1 i skala 1:100/A3 visar de olika höjderna på häcken, perennplantering med buskar och sittplatsen. Veronica Johansson 2013

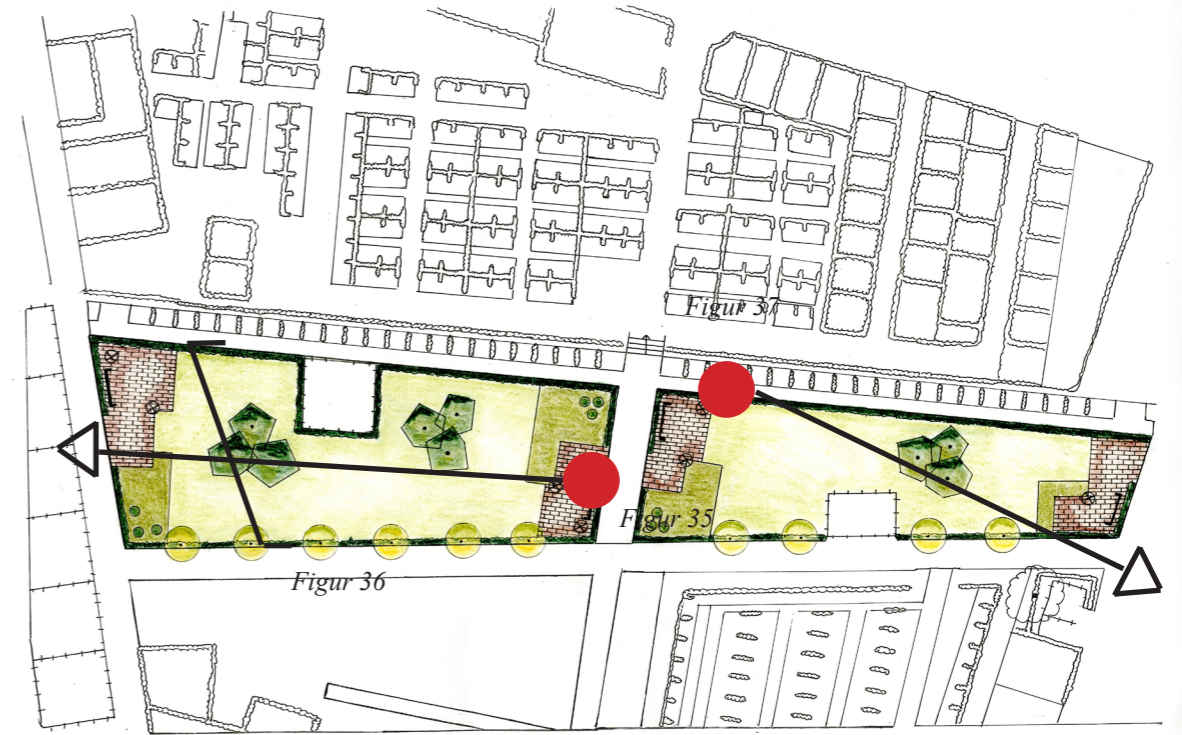
Figur 31, Detaljbild, som visar återlämnad gravsten med namnplattor i perennplanteringen. Veronica Johansson 2013

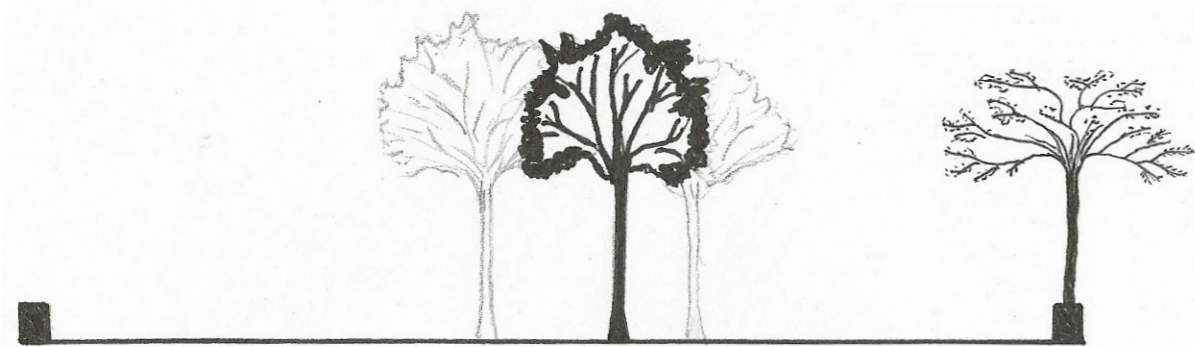
Figur 33, Vy i västlig riktning. På bilden syns en av oktoberkörsbärsträdungarna och i bakgrunden en av de befintliga gravplatserna inramad med ett smidesstaket. Veronica Johansson 2013

Figur 35, Vy i västlig riktning som tydligt visar nivåskillnaderna i häcken och platsens rumslighet. Veronica Johansson 2013

Figur 34, Illustrationsplan, ej skalendig. Veronica Johansson 2013

Figur 36, Snitt 2 i skala 1:100/A3 visar trädningen med oktoberkörbär och häcken med korstörne. Veronica Johansson 2013

Figur 37, Vy i sydlig riktning som visar den mörka kulisserna med städsegröna växter. I förgrunden lyser korstörrens bladverk upp platsen. Veronica Johansson 2013

5. DISKUSSION

5.1 Hur införlivas en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund med hänsyn till omgivningens kulturhistoria?

Norra kyrkogården i Lund är en pampig och majestätisk begravningsplats. Den är en grön lunga i staden och fungerar både som passage för människor till och från arbetet och som en plats för kontemplation. Kvarter 22 ligger på det näst äldsta området av begravningsplatsen, vilket är från utvidgningen 1840. Platsen för gestaltningen är öppen och ljus och den omgärdas av varierande växtlighet från angränsande områden. Det har varit av stor vikt att ta fram ett gestaltungs-förslag som samspelar med omgivningens kulturhistoria och samtidigt ger platsen en egen karaktär.

Enligt kulturminneslagen ska en kyrkogård/begravningsplats vårdas och underhållas så att de kulturhistoriska värdena inte minskas eller förvanskas. Väsenliga ändringar får inte heller leda till att kulturhistoriska värden minskas eller förvanskas. Kulturminneslagen ger utrymme för tolkningar, vilket innebär att det kan vara svårt att bedömma vad som är rätt och vad som är fel för en plats.

Hur införlivas en ny askgravplats på Norra kyrkogården i Lund med hänsyn till omgivningens kulturhistoria? Genom att bevara platsens öppenhet och till stora delar behålla den befintliga gräsmattan förändras inte platsens ursprungliga karaktär. Historiskt sett har platsen i princip sett likadan ut sedan den anlades 1840, se figur 3. Platsen har varit en öppen gräsyta med enstaka markerade gravplatser, varav två stycken finns kvar i dag. Platsen har historiskt sett enligt Hilding Claesson använts till familjegravar, men där förekom även allmänna gravar, vilka vanligtvis inte markerades med någon gravsten. Enligt Jonas Haas på länsstyrelsen i Skåne är det viktigt vid en förändring att bevara ambitionsnivån på kyrkogården. Om ambitionsnivån enligt det ursprungliga förslaget från 1840 har varit öppenhet, så uppfyller gestaltungs-förslaget öppenhet och överblickbarhet. Stora delar av de angränsande områdena går att se och uppleva från askgravplatsen. Platsen har tidigare haft två stora almar planterade i gräsmattan och därför återkopplar nya träd på platsen till historien samtidigt som de tillför platsen någonting nytt. Träden fungerar som blickfång eller centralpunkter vilket Inger Berglund förespråkar i sin undersökning. Trädens placering bidrar också till att skapa rumsindelningar på platsen.

Länsstyrelsens uppdrag lyder:

“Att främja ett levande kulturarv som bevaras, ändras och utvecklas”

När platsen anlades 1840 var det ingen som kunde ana att platsen mer än 170 år senare skulle bli föremål för en askgravplats. Då var det ingen som ens visste vad en askgravplats var för någonting. Gestaltungs-förslaget bevarar den ursprungliga karaktären samtidigt som platsen förändras. Platsen förändras både till användning och till utseende.

Användningsmässigt blir platsen föremål för ett nytt gravskick, en askgravplats samtidigt som platsens utseende förändras. Platsen blir inramad, den får sittplatser, smyckningsplatser och perennplanteringar. Slutligen utvecklas platsen genom att den möter dagens önskemål och behov av ett gravskick som speglar vår tid.

Författarna skriver i boken "Kyrkogårdens form och miljö" att det inte är ovanligt att minneslundar eller askgravplatser skapas i gammal kyrklig- och kulturhistorisk miljö och att man då ofta får välja bort saker i gestaltningen som man kanske hade valt om det hade varit ett nytt område. Det kan t ex vara höga häckar, vattenfontäner, stora träd mm. Det har varit viktigt att inte tillföra någonting i förslaget som inte var nödvändigt för upplevelsen av platsen. Det finns redan värdefull växtlighet i form av stora solitärträd i omgivningen och platsen ligger redan innesluten i den befintliga gröna vegetationen, vilket gör att platsen varken behöver stora träd eller höga häckar. I gestaltungsförslaget används samma röda ölandssten vid sittplatserna som finns på de omgivande gångarna. Jonas Haas på länsstyrelsen menar att det är viktigt att använda sig av material som finns i omgivningen när man skapar en ny anläggning.

I boken "Kyrkogårdens form och miljö" tar författarna upp betydelsen av att bevara de kulturhistoriska värdena. Syftet är inte att efterlikna den gamla miljön, utan att med dagens idéer och formspråk föra vidare tidlösa värden in i framtiden. Idegranshäcken som omgärdar hela platsen är motiverad av olika anledningar. Den hindrar människor från att gena över gräsmattan där askorna vilar, vilket styrks av Inger Berglunds undersökning att många anhöriga anser att gravsättningsytan inte får beträdas. Även Jonas Haas på länsstyrelsen menar att det kan vara motiverat att rama in en plats om det finns mycket inramningar i omgivningen.

5.2 Vilka faktorer bör man ta hänsyn till i gestaltningen?

Under arbetets gång har det framgått bland annat i boken "Kyrkogårdens form och miljö" att det är viktigt i gestaltningen av en askgravplats att platsen förblir öppen samtidigt som det skapas rum där sörjande anhöriga kan vistas och minnas den avlidne. Även Inger Berglund har i sin undersökning kommit fram till att det är viktigt för sörjande att platsen är avskild och trygg, men att det ska gå att blicka ut över angränsande områden. Genom att rama in askgravplatsen med en femtio centimeter hög idegranshäck, förutom runt sittplatserna där häcken är etthundratrettio centimeter hög får platsen en avgränsning mot omgivningen och det skapas en tydlig rumslighet, samtidigt som platsen fortfarande samspelar med sin omgivning.

Buxbomssvampen har fått fäste på Norra kyrkogården i Lund och kvarter 22 där askgravplatsen gestaltas är drabbat. Utbyte av infattningshäckar mellan gravplatser kommer att göras. Med anledning av buxbomssvampen var det inte aktuellt att plantera storbladig buxbom runt askgravplatsen, vilket annars hade knutit an till de äldsta kvarteren med slingrande gångsystem med en meter höga buxbomshäckar. I stället blev det idegranshäck som är ett mörkare alternativ, men som till stora delar har samma egenskaper som buxbom. Idegran är vintergrön och den går att beskära ganska hårt, eftersom den slår nya skott från veden.

Wahlsteen och Lorentzon bekräftar i sin artikel "Efter buxbom" att idegran är ett bra alternativ till buxbom. Med anledning av att det finns mycket städsegröna barrväxter söder om platsen, fungerar idegranshäcken som en naturlig övergång från det mörka i söder till det ljusare i norr. Eftersom idegran är vintergrön bildar den en tydlig rumslighet även under vintern.

Platsen för gestaltningen är relativt smal så det tog för stor plats att anlägga gångar tvärs över eller igenom askgravplatsområdet. Det blev mycket mer effektivt att anlägga sittplatser och smyckningsplatser i direkt anslutning till redan befintliga gångar. Genom att välja det alternativet blev själva gravsättningsytan så stor som möjligt och nuvarande placering av sittplatser och smyckningsplatser inbjuder inte till att man går ut i själva gravsättningsytan. Inger Berglunds undersökning bekräftar att många anhöriga anser att det är otänkbart att gå på gravsättningsytan.

En slutlig och relevant fråga är: kunde gestaltningen ha sett ut på något annat sätt? I stället för gräsmatta kunde man valt att anlägga en äng med friväxande ängsblommor, vilket hade gett platsen en helt annan karaktär men öppenheten hade ändå bevarats. Kanske var det tankar som fanns hos Carl Lundberg redan 1840 när platsen anlades. Hilding Claesson hade en teori om att Carl Lundberg hämtat inspiration till sin gestaltning från Charlotte i Goethes roman "Valfränderskapen". I boken skapar Charlotte sin idealkyrkogård genom att flytta ut gravstenarna längs kanterna och så gräs och klöver på de öppna gravfälten.

Om korstörneträden hade bytts ut mot träd som har mörkare bladverk och tätare grenverk hade platsen fått ett helt annat uttryck både sommar och vintertid. Nu lyser korstörnens ljusa bladverk upp den mörka ridån mot söder utan att fälla mörka skuggor under vintermånadernas korta dagar.

5.3 Slutsatser

Det finns många aspekter att ta hänsyn till när man gestaltar en ny askgravplats i en gammal kulturhistorisk miljö. Det är viktigt att vara respektfull mot omgivningen och samtidigt ge platsen sin egen karaktär. Den omgivning som omgärdar platsen i dag ser kanske helt annorlunda ut om 100 år och då är det viktigt att platsen har ett eget värde som består. Förutom omgivningen finns det många andra faktorer man bör ta hänsyn till i en gestaltning, att människor känner sig trygga på platsen, att platsen är lugn och fridfull, att den är tillgänglig för alla och att den är estetiskt tilltalande. Förslaget till en ny askgravplats bygger på de svar som jag har fått när jag har undersökt frågeställningarna. Jag har i mitt förslag både tagit hänsyn till omgivningens kulturhistoria och de faktorer som är viktiga när man gestaltar en askgravplats. Resultatet blev ett rum i rummet, en plats som smälter väl in i omgivningen med en egen identitet. Förslaget är tidlöst, harmoniskt och välbalanserat.

Gestaltningförslaget har presenterats för kyrkogårdsförvaltningen i Lund och förslaget har fått positiv respons. Innan förslaget kan bli verklighet måste en ansökan göras till länsstyrelsen. Min förhoppning är att länsstyrelsen tycker att förslaget samspelar med omgivningen och att det är genomförbart även om det kräver små justeringar.

REFERENSER

André, Erika (1995). Helhetsintrycket viktigt vid bevarande av värden inom kulturhistorieramen. *Kyrkogården*. 1995:8. Sid 16-21

Andréasson, Anna (2012). *Gravvårdar i sten – ett mångskiftande kulturarv*. Alnarp: Movium, Sveriges lantbruksuniversitet. (Stad & Land skriftserie 184:2012). Malmö Holmbergs

Berglund, Inger (1994). *Kyrkogårdens meditativa rum*. Stockholm: Verbum förlag.

Boverket/Riksantikvarieämbetet/Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation och allmänna förlaget, (1991) *Kyrkogårdens form och miljö – Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*, Borås: Centraltryckeriet.

Claesson, Hilding (1936). *Lunds kyrkogårdar 1 – Norra kyrkogården under 1800-talet*. Lund: Föreningen det gamla Lund.

Lundquist, Kjell (1992). Från beteshage till trädgård – kyrkogårdens historia. I: Bucht, Eivor (Red), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp: Movium, Sveriges lantbruksuniversitet. (Stad & Land skriftserie 103:1992). Klippan: Ljungbergs tryckeri.

Murphy, Michael D. (2005) *Landscape architecture theory – An evolving body of thought*. Long Grove: Waveland Press, Inc.

Nilsson, Göran.(Red) (2005) *Begrepp i begravningsverksamheten 2005*. Alnarp: Movium, Sveriges lantbruksuniversitet. (Gröna Faktaserien 5:2005)

Nordstedts Svenska ordbok plus uppslagsverk (2001). Andra upplagan, andra tryckningen. Italien: Rotolito Lombarda.

Rosander, Charlotte (2012). *Buxbomssjuka: utbredning och spridningshastighet på Malmös kyrkogårdar*. Sveriges lantbruksuniversitet. LTJ-Fakulteten, Trädgårdsingenjörsprogrammet inriktning odling. Självständigt arbete.

Sörensen, Ann-Britt, Wembling, Mona (2008). *Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter*. Alnarp: Movium Sveriges lantbruksuniversitet. (Stad & Land skriftserie 173:2008). Halmstad: Bulls Graphics.

Wahlsteen, Eric och Lorentzon, Kennet (2011). *Efter buxbom*. Alnarp: Movium Sveriges lantbruksuniversitet. (Movium fakta 5: 2011)

Westerdahl, Maria (1996) *Den svenska skogskyrkogården – en bild från norr till söder*. Alnarp: Movium, Sveriges lantbruksuniversitet. (Stad & Land skriftserie 136:1995) Hässleholm: Norra Skåne Offset

Lag om kulturminnen m m. (1988). Stockholm. (SFS 1988:950)

Riksantikvarieämbetet 2012-05-09, Vägledning för tillämpning av kulturminneslagen. Kyrkliga kulturminnen (4 kap. 1-18§§)

Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2) Utkom från trycket den 17 april 2012.

Muntliga källor:

Haas, Jonas, Föreläsning Alnarp kursen Kyrkogårdsförvaltning 2013-04-08

Hernandez Urey, Digna, Trädgårdsingenjör, Lunds Kyrkogårdsförvaltning 2013-05-14

Lindberg, Maria, Kyrkogårdschef, Lunds Kyrkogårdsförvaltning 2013-05-14

Mattsson, Kjell-Inge, Lunds Kyrkogårdsförvaltning 2013-04-22

BILAGA 1 - växtlista

Träd

Gleditsia triacanthos 'Sunburst'
Prunus subhirtella 'Autumnalis'

Buskar

Euonymus alatus

Häck

Taxus baccata

Perenner

Alchemilla erythropoda
Alchemilla mollis
Astrantia major 'Claret'
Astrantia major 'Rosea'
Geranium macrorrhizum 'Ingversen's Variety'
Geranium macrorrhizum 'Album'
Geranium x cantabrigense 'Biokovo'
Hosta 'Francee'
Ranunculus aconitifolius 'Pleniflorus'

Träd

Gulbladigt korstörne
Oktoberkörsbär

Buskar

Vingad benved

Häck

Idegran

Perenner

Rödskaftad daggkåpa
Jättedaggkåpa
Stjärnflocka bordeaux
Stjärnflocka rosa
Flocknäva rosa
Flocknäva vit
Liten flocknäva
Trädgårdsfunkia
Stormhattsränunkel